AZMÎ-ZÂDE HÂLETÎ'NİN SÂKÎ-NÂMESİ

Bayram Ali KAYA*

Sâkî-nâmeler, sâkîye hitap yoluyla ve daha ziyâde bu seslenme vesîle edilerek sâkînin, içki meclisinin ve onun ayrılmaz parçaları olan şarap, kadeh, testi, sürâhi, çeşitli meze ve yemekler ile çalgı âletleri, çalgıcı ve şarkıcının vasıflarının anlatıldığı, hatta içki meclisinin âdâp ve erkânından bahsedildiği eserlerdir. Yine bu eserlerde meclisin müdâvimi olan rintlerin ve onlara rahat yüzü göstermeyen zâhidin özellikleri anlatılır, ayrıca içki ile olan ilişkileri çerçevesinde sabah, gece gibi vakitler ile, kış ve bahar gibi mevsimlerden söz edilir. Kısacası sâkî-nâmeler, "içkiyle uzaktan yakından ilgili birçok duygu, düşünce ve kavramı bazen tasavvufî, bazen dünyevî olarak bir bütün hâlinde ele alıp işleyen şiirler"dir.[1]

Tasavvufî nitelikte olan sâkî-nâmelerde "Sâkî: mürşid, mey (şarap): İlâhî aşk, âşık: Allah'ın güzelliğine vurgun, mâşuk: Tanrı, kadeh ve sürâhi: âşığın kalbidir."[2]

Sâkî-nâmeler genellikle mesnevî nazım şekliyle yazılmış olmakla birlikte, terkîb-i bend, tercî-i bend ve kasîde nazım şekliyle yazılmış olanları da vardır (Bilhassa mesnevî tarzında yazılmış olanlarda sebeb-i te'lif, feleğin acımasızlığı, dünyanın geçiciliği ve duâ mâhiyetinde hâtime bölümleri de bulunmaktadır).

Yine "Sâkî-nâmeler, ya bağımsız kitaplar olarak yazarlar tarafından vücuda getirilmiş manzum risâlelerdir yahut bir sanatçının, çoğunlukla belli bir konuda hazırladığı mesnevî türündeki bir eserinde sırası gelince uygun bir yerde göze çarpan parçalar niteliğindedir."[3]

Bu kısa hatırlatmayla birlikte gerek sâkî-nâmelerin tarihî gelişimine, gerekse Türk edebiyatındaki durumuna âit ayrıntılı bilgiler, daha önce yayımlanmış çalışmalarda verildiğinden[4] -tekrara gerek görmeyerek- bu eserlerde, Türk edebiyatında sâkî-nâme yazan şairler ve eserleriyle ilgili verilen bazı bilgileri hem daha kullanışlı bir hâlde sunmak, hem de bazı bilgi yanlışlarını tashih etmekle yetiniyoruz[5] :

---

* Sakarya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi

1 Tunca Kortantamer, "Sâkînâmelerin Ortaya Çıkışı ve Gelişimine Genel Bir Bakış," *Ege Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* (Prof. Dr. Harun Tolasa Özel Sayısı), İzmir 1983, s. 81.

2 Agah Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Giriş, Ankara 1984, c. I, s. 160-161.

3 Abdülkadir Karahan, "Sâkînâmeler," *Eski Türk Edebiyatı İncelemeleri*, İstanbul 1980, s. 118.

4 Mesela bkz. A. Karahan, *a.g.e.*, s. 117-123; T. Kortantamer, *a.g.m.*, s. 81-90; Rıdvan Canım, *Türk Edebiyatında Sâkînâmeler ve İşretnâme* (Akçağ Yayınları), Ankara 1998.

5 Sâkî-nâmelerle ilgili en son ve kapsamlı çalışma, R. Canım'ın bizim de yararlandığımız ve referans gösterdiğimiz mezkûr eseridir. Sâkî-nâmeler konusunda önemli bir boşluğu doldurduğuna inandığımız bu çalışmanın

14. yy.

Harizmî (ö. 14. yy.), Sâkî-nâmesi, en tanınmış eseri olan Mahabbet-nâmesi'nin bölüm sonlarında yer alan dağınık beyitlerden oluşmakta olup müstakil bir eser değildir,

15. yy.

Ahmed-i Dâ'î (ö. 1421'den sonra), eser tercî-i bend şeklinde yazılmış olup 7 bent ve toplam 49 beyittir[6],

Ali Şîr Nevâyî (ö. 1501), eser Fevâidü'l-kiber adlı Dîvânı'nda olup mesnevî şeklinde yazılmıştır ve 458 beyittir,

Edirneli Revânî (ö. 1524), İşret-nâme, eser mesnevî şeklinde yazılmış olup Rıdvan Canım'ın hazırladığı tenkitli metne göre 694 beyittir[7],

16. yy.

Sa'dî (ö. 16. yy.),

Hayretî (ö. 1534), eser mesnevî şeklinde yazılmış olup 102 beyittir,

Fuzûlî (ö. 1556), Heft Câm, Farsça olan eser mesnevî şeklinde yazılmış olup 327 beyittir,

İşretî Mustafa (ö. 1566), eser tercî-i bend şeklinde yazılmış olup 5 bent ve toplam 51 beyitten oluşmaktadır,

Fevrî (ö. 1570-71), Sahbâ-nâme isimli eser tercî-i bend şeklinde yazılmış olup 5 bent ve toplam 55 beyitten oluşmaktadır,

Dükakin-zâde Taşlıcalı Yahyâ Bey (ö. 1582), Gencîne-i Râz adlı eserinde bulunan Sâkî-nâmesi mesnevî şeklinde yazılmış olup 48 beyitten oluşmaktadır,

Bursalı Cinânî (ö. 1595), Cilâu'l-kulûb adlı mesnevî, müstakil bir sâkî-nâme olmayıp sâkî-nâme sayılabilecek kısmı 60 beyitten ibarettir,

Rusçuklu Beyânî Mustafa (ö. 1597),

Gelibolulu Mustafa Âlî (ö. 1600), eser terkîb-i bend şeklinde yazılmıştır,

Kalkandelenli Fakîrî (ö. 16. yy.), eser mesnevî şeklinde yazılmış olup 101 beyittir,

---

görebildiğimiz bir kusuru, özellikle naklen kullanılmış olan bazı bilgiler hususunda yeterince titiz davranılmadığı izlenimini uyandırmış olmasıdır. Eserde yapılan aktarmalar vasıtasıyla bazı yanlış bilgiler de aynen tekrarlanmıştır. Bu tür bilgileri sadece ulaşabildiğimiz eser ve kaynaklar bakımından kontrol imkânı bulabildik ve gerekli notları düştük. Bu yararlı çalışmanın, bir sonraki baskısında gerekli kontrollerinin daha titiz bir şekilde yapılmasını beklemek aynı zamanda dileğimizdir.

6 "... Türk edebiyatında sâkî-nâmelerin ortaya çıkmalarını ve gelişmelerini izleyebilmek açısından Ahmed-i Dâ'î'nin tercî-i bendini gözden kaçırmamalıdır. Dâ'î, yedişer beyitlik, yedi bentten oluşan bu şiirde sâkîye ve mutribe seslenerek mey, meyin etkileri, çeşitli tanımlamaları, içki meclisi, zâhit, ayş, işret, şâhit, vuslat, içki zamanı, gül bahçesi, bahar, âşık, mâşuk, halvet, bûse, zamanın geçiciliği, içkiye sığınıp safâ, zevk ve rahatı arayış, kadeh, sürâhi, yârin elinden içmek, ağaçlar, su kenarı, ehl-i dil, humar, zamanı içkiyle değerlendirme gibi içki kavram ve motiflerini, kısa kısa değinmeler ve çok canlı, rahat, güzel bir söyleyişle ele alır. Hem üslûbu hem de kendisi için yazıldığı kişi (Emir Süleyman), bu bağımsız küçük sâkî-nâmenin tasavvufî değil tamamen dünyevî (profan) olduğunu göstermeye yeterlidir (T. Kortantamer, *a.g.m.*, s. 83-84)."

7 R. Canım, *a.g.e.*, s. 113.

17. yy.

Kaf-zâde Fâizî (ö. 1622), eser terkîb-i bend şeklinde yazılmış olup Ali Osman Coşkun'un hazırladığı tenkitli metne göre 24 bent ve toplam 168 beyitten oluşmaktadır[8],

Azmî-zâde Hâletî (ö. 1631*), eser mesnevî şeklinde yazılmış olup hazırladığımız tenkitli metne göre beyit sayısı 521'dir[9],

Selânikli Es'ad Efendi (ö. 1633), eser mesnevî şeklinde yazılmış olup 115 beyittir,

Şeyh Mehmed Allâme Efendi (ö. 1633-34), eser mesnevî şeklinde yazılmış olup 110 beyittir,

Nef'î (ö. 1634-35), Sahbâ-nâme adlı eser terkîb-i bend şeklinde yazılmış olup 5 bent ve toplam 40 beyitten oluşmaktadır,

Nev'î-zâde Atâyî (ö. 1636), Âlem-nümâ isimli eser mesnevî şeklinde yazılmış olup 1561 beyittir,

Şeyhülislam Yahyâ (ö. 1643-44), eser mesnevî şeklinde yazılmış olup Yavuz Demir'in hazırladığı tenkitli metne göre 77 beyittir[10],

Riyâzî (ö. 1644), eser mesnevî şeklinde yazılmış olup 1000 beyittir,

Sabuhî Dede (ö. 1647), eser mesnevî şeklinde yazılmış olup 109 beyittir,

Fehîm-i Kadîm (ö. 1648), eser fahriyye tarzında kasîde şeklinde yazılmış olup 101 beyittir,

Edirneli Ali (ö. 1648), eser terkîb-i bend şeklindedir,

Şeyhülislam Bahâyî (ö. 1653), eser mesnevî şeklinde yazılmış olup 87 beyittir,

Cem'î Mehmed (ö. 1659), eser mesnevî şeklinde yazılmış olup 90 beyittir,

Tıflî (ö. 1659), eser mesnevî şeklinde yazılmış olup 108 beyittir,

Tıybî Efendi (ö. 1679-80), eser mesnevî şeklinde yazılmış olup 66 beyittir,

Nazükî (ö. 1686-87), eser mesnevî şeklinde yazılmıştır,

Kelîm-i Eyyûbî (ö. 1686-87), eser terkîb-i bend şekliyle yazılmış olup 7 bentten oluşmaktadır[11],

Rüşdî (ö. 1693-94), eser mesnevî şeklinde yazılmış olup 263 beyittir,

---

8 Ali Osman Coşkun, "Sâkînâmeler ve Kafzâde Fâizî'nin Sâkînâmesi", *19 Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi*, sayı: 9, Samsun 1994, s. 54.

* Şairin ölüm tarihini hatalı olarak A. Karahan ve R. Canım m. 1630, T. Kortantamer ise m. 1627 olarak bildirmektedir.

9 R. Canım'ın, Hâletî'nin Sâkî-nâmesi'nin veznine dâir verdiği bilgi yanlıştır. Eserin vezni Mefâ'îlün Mefâ'îlün Fa'ûlün değil, Fe'ûlün Fe'ûlün Fe'ûlün Fe'ûl'dür. Eserin başı ve sonu ile ilgili verilen beyitlerin doğru okunuşları ise şöyledir:

Başı:

Gel ey sâki-i kil olup tîz-kâm
Tehî-sâz-ı humm-ı devât ol müdâm

Sonu:

Yetişdür dem-i ârifândan meded
Dilüm kılma hem-sohbet-i dîv ü ded

Ayrıca eserin bizim tesbit ettiğimiz şu nüshaları da bulunmaktadır: T. S. M. Ktp., H. 917; Yapı Kredi Bankası Sermest Çiftçiler Ktp., nr. 706; British Museum Türkçe Yazmalar Kataloğu, Add. 7925.

10 Yavuz Demir, "Şeyhülislâm Yahyâ Efendi ve Sâkînâmesi", *Millî Kültür*, sayı: 62, Ankara 1988, s. 36.

11 Eserin, R. Canım'ın verdiği nüsha numaralarından biri olan 396/1 herhâlde sehven böyle yazılmış olmalıdır; zîra nüshanın doğru numarası 3961/1'dir.

18. yy.

Şeyhî Mehmed Efendi (ö. 1732), eser mesnevî şeklinde yazılmış olup 111 beyittir,

Suphi-zâde Feyzî (ö. 1739-40), Âlem-nümâ, Safâ-nâme, Aşk-nâme, her üç eser de sâkî-nâme tarzında kaleme alınmışlar ve mesnevî şeklinde yazılmışlardır,

Yenişehirli Belîğ (ö. 1760), eser terkîb-i bend şekliyle yazılmış olup Abdulkerim Abdulkadiroğlu'nun hazırladığı tenkitli metne göre 13 bent ve toplam 65 beyitten oluşmaktadır[12],

Nevres-i Kadîm (ö. 1761), eser terkîb-i bend şekliyle yazılmış olup 7 bent ve toplam 56 beyitten oluşmaktadır,

Aynî (ö. 1766-67), eser mesnevî şeklinde yazılmış olup 1500 beyittir,

Şeyh Gâlib (ö. 1799), eser terkîb-i bend şekliyle yazılmış olup Muhsin Kalkışım'ın hazırladığı Şeyh Gâlib Dîvânı'nda 6 bent ve toplam 48 beyitten oluşmaktadır[13],

Hoca Neş'et (ö 1807), eser terkîb-i bend şeklinde yazılmış olup 10 bent ve toplam 50 beyitten oluşmaktadır[14],

19. yy.

Tayyar Mahmut Paşa (ö. 1808), eser terkîb-i bend şeklinde yazılmış olup[15] 8 bent ve toplam 32 beyitten oluşmaktadır,

Benli-zâde İzzet (ö. 1809), eser manzum hikâye şeklinde yazılmış olup 300 beyittir,

Hanyalı Nuri (ö. 1815), eser terkîb-i bend şeklinde yazılmış olup tamamı 15 benttir,

Keçeci-zâde İzzet Molla (ö. 1829), eser kasîde şeklinde yazılmış olup 55 beyittir,

Dâniş Mehmed Bey (ö. 1829), eser tercî-i bend şeklinde yazılmış olup 4 bentten oluşmaktadır,

Hâmî (ö. 1842), eser terkîb-i bend şekliyle yazılmıştır,

Hemdem Said Çelebi (ö. 1859), eser tercî-i bend şekliyle yazılmış olup 7 bentten oluşmaktadır,

Bayburtlu Zihni (ö. 1859-60), eser terkîb-i bend şekliyle yazılmış olup 12 bent ve toplam 48 beyitten oluşmaktadır,

Ahmed Sâdık Zîver Paşa (ö. 1862), eser terkîb-i bend şeklinde yazılmış olup tamamı 6 benttir,

Türâbî (ö. 1868), eser terkîb-i bend şeklinde yazılmış olup 5 bent ve toplam 30 beyitten oluşmaktadır,

Ziya Paşa (ö. 1880), eser terkîb-i bend şekliyle yazılmış olup 12 bentten oluşmaktadır,

Hamza Nigârî (ö. 1886), eser mesnevî şeklinde yazılmış olup 8 bölümden oluşmaktadır,

Nâmık Kemâl (ö. 1888), eser kasîde şeklinde olup 48 beyittir,

---

12 Abdulkerim Abdulkadiroğlu, "Sâkî-nâme-i Belîğ", *Gazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi*, sayı: 1, Ankara 1985, s. 265.

13 Hem A. Karahan (*a.g.e*, s. 123), hem R. Canım (*a.g.e.*, s. 49) ve hem de M. Kalkışım (Şeyh Gâlib Dîvânı [Akçağ Yayınları], Ankara 1994, s. 177) eserin -vasıta beyitinin tekrar etmemesine rağmen - tercî-i bend olduğunu bildirmektedirler ki buna bazı nüshalarda (Msl. bkz. Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 2871) gördüğümüz ve müstensihlerin sehven verdiklerini düşündüğümüz "tercî-i bend-i dîger" başlığı sebep olmuş olmalıdır.

14 Hoca Neş'et'in eseri de A. Karahan (*a.g.e.*, s. 123) ve R. Canım'da (*a.g.e.*, s. 49) tercî-i bend olarak bildirilmiştir.

15 Bu eser de R. Canım'da (*a.g.e.*, s. 49) tercî-i bend olarak bildirilmiştir.

Dilsûz Mehmed Emin Tebrîzî (ö. XIX. yüzyıl sonları), eser kasîde şeklinde olup 35 beyittir,

Süleyman Celâleddin Molla (ö. 1890-91), eser mesnevî şeklinde yazılmış olup 186[16] beyittir,

Kâzım Mûsâ Paşa (ö. 1890), eser tercî-i bend şeklinde olup toplam 63 beyittir,

Hüznî (ö. 1891), eser mesnevî şekliyle yazılmıştır.

XX. yy.

Memduh Paşa (ö. 1925), eser terkîb-i bend şeklinde yazılmış olup 5 bent ve toplam 49 beyitten oluşmaktadır[17].

I. BÖLÜM: Sâkî-nâme'nin İncelenmesi

Atâyî, Şakâyık Zeyli'nde, şairin sâkî-nâmesi hakkında, "Mesnevî semtine dahi cüz'î verziş ve peyrev-i nây-ı hâme ile âzmâyiş eyleyüp Şeh-nâme bahrinde sâkî-nâme nazmeylemişlerdür" diyerek âdeta Hâletî'nin de devrin modasına kapılmak suretiyle bu vadide bir eser meydana getirdiğini ve "Hakkâ ki neşve-engîz-i Hâfız u Câmî ve her beyti bir müfred-i Kirmânî ve tuhfe-i Sâmî'dür..." diyerek de, göstermiş olduğu cüz'î gayrete rağmen Hâfız, Câmî, Kirmânî ve Sâmî gibi büyük İran şairlerine eş derecede başarılı olduğunu ifadeye çalışmıştır[18].

Şairin kendisi de;

"Erbâb-ı hüner meyl eder eş'âruma hakkâ
Fehm etmek anun mertebesin hayli hünerdür

Her şâhid-i hamseyle n'ola pençeleşürsem
Anlar dahı ey Hâleti-i zâr beşerdür" (Kıt'a 35)

diyerek asrında mesnevî sahasında söz sahibi olanlara âdeta meydan okumuş ve gücünü dile getirmiştir.

Hâletî'nin hayatı ve eserleri hakkında araştırmalar yapmış olan Gibb, Sâkî-nâmesi'nden yaklaşık 20 beyiti, ayrıca dîvânından 1 gazeli ve 16 rubâisini nazmen İngilizce'ye çevirmiş, Arap harfleriyle asıllarını da neşretmiştir[19].

a. Sâkî-nâme'nin Yazılış Tarihi

Sâkî-nâme'nin yazılış sebebi ve bir kimseye sunulup sunulmadığı bilinmediği gibi yazılış tarihi de tam olarak bilinmemektedir. Bununla birlikte, Tunca Kortantamer'in, "Nev'î-zâde Atâyî ve Hamse'si" adlı eserinin, Atâyî'nin Hamse'sini Oluştururken Etkilendiği Kişiler, Eserler ve Etkileniş Biçimi ve Derecesi' başlıklı bölümünde belirttiği "...mesnevî hâline getirilmiş bulunan içki şiirlerinin bağımsız bir mesnevî olarak sunuluş planı açısından

---

16 R. Canım, eserin beyit sayısını 233 olarak vermiştir. Bizim gördüğümüz h. 1305 tarihli matbu nüshada ise sayı 186'dır.

17 A. Karahan, *a.g.e.*, s. 121-123; T. Kortantamer, *a.g.m.*, s. 88; R. Canım, *a.g.e.*, s. 42-50.

18 Nev'î-zâde Atâyî; *Şakâik-ı Nu'mâniye ve Zeyilleri*, (Hadâ'iku'l-Hakâyık fî Tekmileti'ş-Şakâyık), Neşre Hazırlayan: Abdülkadir Özcan, İstanbul 1989, c. 3, s. 740.

19 E.J.W. Gibb, *A History of Ottoman Poetry*, London 1904, c. 3, s. 224-231.

Azmizâde Hâletî'nin Sâkî-nâmesi, Atâyî'yi Revânî'den çok daha fazla etkilemiş olmalıdır. Çünkü Atâyî'nin planı ile Azmizâde'nin planı arasında dikkati çeken bir yakınlık vardır..."[20] ifadesinden hareketle Atâyî'nin, Sâkî-nâmesi'ni Hâletî'den sonra yazdığı anlaşılmaktadır. Atâyî'nin eserinin yazılış tarihi h. 1026 (m. 1617) olduğuna göre Hâletî, eserini h. 1026 tarihinden önce yazmış olmalıdır.

b. Sâkî-nâme'nin Vezni, Tenkitli Metne Göre Bölüm, Makale Başlıkları ve İhtiva Ettikleri Beyit Sayısı ile Diğer Bazı Özellikleri

Sâkî-nâme, Şeh-nâme vezni de denilen "Fe'ûlün Fe'ûlün Fe'ûlün Fe'ûl" kalıbıyla ve mesnevî şeklinde[21] yazılmış olup eserin, tüm nüshalarda 1 Tevhit ve 15 makale ile bir hâtimeden oluştuğu görülmüştür. Eserin toplam beyit sayısı, değişik nüshalarda 500, 501, 515, 518 ve 520 olarak görülmekte olup bu sayı hazırladığımız tenkitli metin sonucunda 521 olmuştur. Tenkitli metne göre eserde yer alan bölüm ve makalelerin başlıkları ile ihtiva ettikleri beyit sayıları şu şekildedir:

Sāḳī-nāme-i İftitāḥ-ı Süḫan be-Tevḥīd-i Bārī ʻAzze Şāne (13),

Maḳāle-i Yeküm der-Ḫiṭāb-ı Sāḳī ve Şürū'-ı der-Ḥasb-i Ḥāl-i Ḫīş (23),

Maḳāle-i Düvüm der-Ḫiṭāb-ı Sāḳī ve Ta'arruż-ı be-Ṣıfat-ı Bāde ve Cām der-Żımn-ı An Ḫiṭāb (67),

Maḳāle-i Seyyüm der-İstimālet-i Sāḳī ve İẓhār-ı Ḥüsn-i Ṭaleb-i der- Ṣūret-i Kasem (47),

Maḳāle-i Çehārüm der-Ṣıfat-ı Muġannī ve Muṭrib ve İstid'ā-yı Sürūd ve Zaḫme-i Rūd (45),

Maḳāle-i Pencüm der-Ṣıfat-ı Pīr-i Muġān ve Ṭaleb-kārī-i Telaṭṭuf be-Ṭarīḳ-i Ḫiṭāb (38),

Maḳāle-i Şeşüm der-Ṣıfat-ı Ḫarābāt (22),

Maḳāle-i Heftüm der-Ḫiṭāb-ı Sāḳī-i Şāhid-i Meclis (23),

Maḳāle-i Heştüm der-Ādāb-ı Meclis ü Nedīmān-ı Nūş (12) ,

Maḳāle-i Nühüm der-'İtāb-ı Zāhid ve Terġīb-i Muvāfaḳat-ı Rindān (39),

Maḳāle-i Dehüm der-Ṣıfat-ı Bahār be-'Aḳd-i Bezm-i Bāde der-Bāġ u Rāġ (27),

Maḳāle-i Yāzdehüm der-Ṣıfat-ı Ṣubḥ (23),

Maḳāle-i Düvāzdehüm der-Ṣıfat-ı [Mey] ü Şevḳ-i Yārān bā-'Iyş-ı Şeb-istān (22),

Maḳāle-i Sīzdehüm der-Şevḳ-i Rindān ber-'Iyş-ı Şebāne (16),

Maḳāle-i Çehārdehüm der-Ta'rīf-i Ḥāl-i Sipihr-i Cefā-cū ve der-Ḫiṭāb-ı 'İtāb-ı Āmīz bā O (59),

Maḳāle-i Pānzdehüm der-Tenbīh-i Müşfiḳān ber-Fenā-yı 'Ālem ü 'Ālemiyān ve Taḥẕīr-i Erbāb-ı Meclis-i Üns ez-Fevt-i Furṣat (34),

Ḫatm-i Kelām be-Münācāt-ı Bārī 'Azze İsmihū ve 'Öẕr-i Taḳsīr-i Ḫīş (11).

Tasavvufî mâhiyette olması sebebiyle eserde mey (şarap adı ve çeşidi olarak sadece Erguvan şarabı geçmektedir), meze, yemek çeşitleri, mahalli hayata, gezi yerlerine vs.ye âit bahis ve tasvirler yoktur. Bilhassa muganni ve mutriple ilgili bölümde rastladığımız makam

---

20 T. Kortantamer, *Nev'î-zâde Atâyî ve Hamsesi* (Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları: 88), İzmir 1997, s. 367.

21 Eser, mesnevî şeklinde yazılmış olmakla birlikte tam bir mesnevî planına sahip değildir. Dolayısıyla eserde mesnevîlerde çoğunlukla bulunan sebeb-i te'lif, na't, mi'râciye ve medhiye bölümleri bulunmamaktadır. Eserde bulunan Tevhid bölümü de klasik tevhid havasından uzak daha ziyâde bir münâcât tarzındadır.

adları arasında ise Rast, Sabâ, Zinde-rûd[22]; çalgı adları arasında ise çeng, rûb, rûd, târ, rebâb, def ve ney bulunmaktadır.

Eserde yer yer, aynaların bir zamanlar keçe kılıflar içerisinde muhafaza edildiği, sırların kuyuya söylendiği hususu ve nazar değmelerine karşı üzerlik tohumunun yakılarak dumanının tütsülendirildiği âdeti -ki bu âdet bilhassa Doğu Anadolu'da hâlen yaşamaktadır- gibi folklorik ögelere değinilmektedir.

Hâletî'nin Sâkî-nâmesi, dil bakımından -özellikle gazel ve kıt'alarına nazaran- hayli ağırdır. Bunda Sebk-i Hindî üslûbunun payı büyüktür. Ancak şair, sanat kabiliyeti ve üslûbundaki samimiyeti ile dilinin ağırlığını hafifletmiş ve eserini akıcı bir dile kavuşturmayı başarmıştır. Eserde Arapça, Farsça kelimelerin yoğunluğu, bilhassa üçlü, dörtlü zincirleme tamlamaların (dildâri-i mûy-ı hoş-bûy-ı yâr, hudî-h^{v}ân-ı nüh üştür-i rûzgâr, çâk-i girîbân-ı mestân-ı şevk, gül-şekker-i feylesûfân-ı kâr, pâdâmi-i kebg-i handân-ı nâz vb.) varlığı yanısıra kaçan, kaçan kim, kanda, niçe bir, kanı vb. Türkçe kelimelere de rastlamaktayız. Atasözlerinin hemen hemen hiç olmadığı eserde, az olmakla birlikte el ile usül tutmak, ne bal ne mum eylemek, diş vurmak, kulaktan âşık olmak vb. gibi deyimlere rastlanmaktadır.

Yine eserde bilhassa Sebk-i Hindî tesiriyle ortaya çıkmış orijinal kullanımlar da dikkati çekmektedir. Ser-i fikr (düşüncenin başı), lihâf-ı mürüvvet (mürüvvet yorganı), teb-i fikr (düşünce sıtması) bunlardan bazılarıdır.

Klasik mesnevîlerimizin çoğunda rastladığımız isim ve kavramlara Sâkî-nâme'de de rastlamaktayız:

Aristû, Belkıs, Bercîs, Cem, Cemşîd, Azrâ, Kâvûs, Efrâsyâb, Felâtûn, Kahramân, Bîsütûn, Tûr, Isfahân, İskender, Kays, Kûh-ken, Mesîhâ, Nûr âyeti, Rûyînten, Siyâvuş, Şeyh-i San'ân, Nûşîrevân, Tehem-ten, Zühâl, Kisrâ, Zühre, Rüstem, Dârâ; âb-ı hayât (âb-ı hayvân), Hızır vs. Özellikle kahraman adları hem gerçek, hem de mecâzî anlamdaki içkinin verdiği maddî, mânevi güç ve cesâret birlikte çağrıştırılacak şekilde ele alınmış ve kullanılmışlardır.

c. Sâkî-nâme'nin Muhtevâsı

Tevhit

Hâletî eserine, İlâhî aşkın işlendiği tevhit bölümüyle ve kaleme hitap ederek başlar. Klasik tevhit muhtevâsından farklı, daha çok bir münâcâtı andıran 13 beyitlik bu bölümde şair, Allah'tan kendisini vahdetin saf şarabıyla neşelendirmesini, gönül şarkısının sadece "Hû! Hû!" sözlerinden ibaret olmasını, şevk meyiyle gönlünü Cem cenaplı, gözünü ise ağlamaktan yâkuta çevirmesini, şâyet göz yaşları yeterli gelmezse, can damarının takviye için kan saçarak yardım etmesini, aklını, dimâğını gösteriş fesadından, bilhassa son nefesini hatadan korumasını, eğer hatâen aşk şarabını içmeye tövbe ederse, gerekirse zorla içirmesini diler. Hâletî tevhidin sonuna doğru Allah'tan artık, akıl ve idrak kayıtlarından da kendisini kurtararak aşk yolunda sabit kadem etmesini ve gönül küpünün içindeki sırların kendisini dünyaya muhtaç olmaktan kurtarmasını diler.

---

22 Zinde-rûd'un, ilgili beyitin anlamına da hayli uyan makam anlamını sadece Ferit Devellioğlu'nun Osmanlıca Lûgati'nde görebildik, Dihhudâ vb. sözlüklerde ise böyle bir anlamına rastlayamadık.

1. Makale: Sâkîye Hitap

Tevhit bölümünün ardından eser 1. makale ile başlar ve hâtimeye kadar makaleler şeklinde devam eder. 23 beyitten ibaret olan bu ilk makalenin konusu şairin, sâkîye hitap ederek ondan başta aşk şarabı olmak üzere çeşitli taleplerde bulunma, ona kendi hâlini anlatması ve şarabın vasıflarına dâirdir. Şair, sâkîye "Getür sâkî", "Eğer olmasan", "Görüp za'fum", "İdüp bâdeden", "Beni eyle" gibi sözlerle seslenerek ondan cana can katan şarabı getirerek susuzluktan kavrulmuş gönlünü gam ateşinden kurtarmasını, gam yolunda toz toprak içinde kalmış olan vücudunu o pırıl pırıl parlayan şarapla temizlemesini ister. Eğer gam yangınını söndürmezse gönlü harap olacak, şâyet bir şimşek hızıyla gelip yetişmezse gam selinde boğulup gidecek, mey kayığını baş aşağı (kadehin boşalmış olduğunu) görürse gözleri kan çanağı olana dek ağlayacak, elbisesinin kumaşı tellerine varıncaya kadar yanmadan şaraptan asla el çekmeyecek, ıztırap titremesinden eğer cür'a ateşi sıcaklık verirse kurtulabilecektir. Şair, ayrıca za'f, acz ve çâresizlik içinde bulunduğunu, mihnet ve sıkıntının kendisinde hiç güç bırakmadığını belirterek ve âdeta içki krizine tutulmuş biri gibi sâkîye yalvarmaya başlar ve bir yudumcuk olsun mey içmesi hâlinde sahip olacağı güçle çelikten oluşmuş gam dağını bile bir yumrukta ezebileceğini, meşakkat ordusuna karşı daima Peşen ve Kahraman gibi saldırabileceğini dile getirir. O, şarapla Rüstem hâline gelir, şarapsız kaldığında ise sudan çıkmış balığa döner. Şair, sâkîden son olarak imkânlarını genişletmesini ve himmetinin devamlı olmasını diler ve içindeki sayısız gam yarasının iyileşmesi için küpler dolusu şarapla yıkanmaları gerektiğini belirtir.

2. Makale: Sâkî, Şarap, Kadeh ve Sürâhi

67 beyitten ibaret ve eserin en hacimli bölümünü oluşturan bu makalenin konusu, sâkîyi ve onun ayrılmaz parçaları olan şarabı, kadehi, sürâhiyi övme ve vasıflarını anlatmaya dâirdir. Şair bu makalede de sâkîye çoğu kez "Kanı sâkî" diyerek seslenmek suretiyle merâmını anlatır. Hâletî, içinde bulunduğu meclisi Kâvus'un cennetine benzetir ve sâkînin gelip orada tavus kuşu gibi salına salına dolaşmasını ister. Sâkînin yüzünü ve elinde tuttuğu kadehi bir arada görenler onları ikizler burcuna ve yeni açmış iki güle benzetirler. Şair, daha sonra yine sâkîye seslenerek parlak (yanar döner) bir kumaşa benzeyen, insanın iç âlemini noksanlıklardan arıtan, bedri andıran kadehin nerede kaldığını ve neden bir türlü gelmediğini sorar. Bu soruyla birlikte şair kadehin vasıflarını da anlatmaya başlamıştır. Gam ve keder yaraları hep o kadehle iyileşir, yoksa yaranın kabuk bağlamasının iyileşmesine bir katkısı yoktur. Hâletî yine "Kanı sâkî" diyerek bu kez de aklı yakan, kavuran ve kıvılcımıyla geceyi gündüz eden, genç yaşlı herkesin gönlünü hoş eden, kalbe ferahlık, cana kuvvet veren o mey nerede kaldı diye sorar. O mey öylesine etkilidir ki, merdin kolu onunla daha kuvvetli olur, derd ehli göğsünü ondan aldığı kuvvetle döver. Şair, "eğer o cana can katan şarap olmasa gam yılanının başını ezecek bir kimse de bulunmaz" der ve tekrar kadehin vasıflarını anlatmaya geçer. Bu kez kadehi, gönle ferahlık veren bir inciye, bütün yâkut mâdenine eş değerde olan bir yâkuta, henüz hilâle dönmemiş parlak bir dolunaya benzetir. O öyle bir kadehtir ki öyle her önüne gelen ona benzetilemez. Kim onu ay ve güneşle kıyaslasa sonunda müneccimler gibi mahçup olur. Kadehle ilgili başka sıfatları da sıraladıktan sonra şair yine meyin vasfına, medhine geçer; ama işe meyin konduğu sürâhiden başlar. Sürâhinin ağzına konan ve elmayı andıran kapağı, hûrilerin gerdanı gibi gönül çekicidir. Yine onun kapağındaki kaplan resmi, daima mihnet bulutuyla savaşmaktadır. Eğer o şarabın testisiyle çorak toprak sulansaydı, orada, tâ

feleğin kubbesine kadar uzanan bir üzüm asması biterdi. Şair bu makalenin de son beyitlerini yine meyin vasfına ayırarak (ki Hâletî, sâkî-nâmelerin yapısı gereği makalelerin çoğunun sonunda sâkîye seslenir ve meyin vasıflarını zikreder) çok güzel benzetmelerde bulunur. Şarap, kendisine ilk kez Cem'in tutulduğu Azrâ yanaklı bir bâkiredir. O bâkirenin mehri aklın çeşitli tasvirleri, yüz görümlüğü ise coşku dolu gönüldür.

3. Makale: Sâkîden İsteklerde Bulunma

47 beyitten oluşan bu makalenin konusu sâkîden yardım isteme ve anlayış gösterdiğinde ondan güzel isteklerde bulunmaya dâirdir. Şair bu makaleye de sâkîye seslenerek başlar ve ondan Cem'in hânesinde bile görülmeyen, eşi benzeri görülmedik derecede güzel, gam pîrinin dahi kanını coşturacak, rintlerin yüzüne baktıkça coşacağı bir bâkire (ye benzettiği şarabı) getirmesini ister. Şairin sâkîden istedikleri bu kadarla kalmaz elbette. Şarabın ışığını kâşâne mumu yapması ve pek çok rindi de ona pervâne kılmasını vesâireyi de istedikten sonra makalenin en can alıcı bölümüne geçer. Bu bölüm 8. beyitten başlayıp 45. beyite kadar devam etmekte olup be- edatıyla kurulu, yemin ihtiva eden akıcı bir istek bölümüdür. Bu bölüm ayrıca eserin en güzel bölümlerinden de biridir. Hâletî, bir ricâ hâli içinde sâkîye, "aşk hastasının doktorlarının nazı (hakkı) için, yalvarma, yakarma secdegâhının yüzsüzlüğü için, belâ okuyla açılan yaradan fışkıran kanlar (hakkı) için, coşku dolu âşığın samimiyeti için, ok delen gamzenin korkusuzluğu için, sine yakan hasretin merhametsizliği için, sine parçalayan bâdenin bulanıklığı için, tevâzu gösteren mestin hâlleri için, boğaz düğümleyen derdin sabrının acılığı için, harâbât ehlinin duymazlığı için, kaba zâhidin soğuk tabiatı için, tekke sâkinlerinin beyinsizliği için, yolunu kaybetmiş rintlerin teslimiyetleri için, gevşek işli sûfînin mağrurluğu için, sebatsız cilvenin gönül çalıcılığı için, hoş edâlı şâhidin makbullüğü için ve şâhitsiz dâvânın reddolunmuşluğu için" diyerek seslenir ve bu yemine kulak vermesini, böyle yaparsa akıl denizinin medhedicisi olacağını, aksi bir davranışta bulunur da bu yemine itibar etmezse rintlerin kendisini ansızın kötü soylu ilan edeceğini -biraz da tehditkâr bir edayla- dile getirir.

4. Makale: Muganni ve Mutrip

45 beyitten oluşan bu makale muganni ve mutribin vasıflarına dâirdir. Hâletî makaleye mugânın tarikatının esaslarını, şartlarını bildirerek girer. Bu tarikatın esaslarına göre meclis saz ve sûzsuz olmaz. Meclise tıpkı dünyayı aydınlatan güneş ve Nâhid gibi saz ve ateş vermek gerekir. Şayet meclis neysiz ve çengsiz kalırsa Cem mezarında azap çeker. Eğer rebâb ve rûdun sesi olmazsa meclisin etkili olması imkânsızdır. Şair daha sonra, "ey gönül aldatıcı mutrip, gül bahçesinin böyle bülbülsüz kalması uygun mu?" diyerek mutribe seslenir ve bir de tavsiyede bulunur. Muganni, şarkısını meleklerin de faydalanabilmesi için yüksek sesle söylemeli, dünya sarayını sesle doldurmalı, bu köhne kubbenin nakışlarını yenilemelidir. Bu dünya çadırının zaman zaman yüksekliği alçaltılır, alçaklığı da yükseltilir. Bazan zamanın eli dağ armudu gibi olur, bu durumda zamana kabadayılık taslamak pek akıl kârı olmaz. Muganninin şarkısı zühd ehline perde olur, her perde rinde yeni bir ufuk açar. O gözden bir an bile kaybolsa gönül ehli kimseler kıyamete dek huzursuzluk çeker. Eğer şarkısından vazgeçecek olsa, her bir kadeh rindin gözüne tâze bir yara gibi gelir. Eğer sabâ makamında söylemeye başlasa rûdun alın kırışıklığı gider (rûd neşelenir), Isfahan makamında söylemeğe başlasa bütün ırmaklar Zinde-rûd ırmağı gibi coşar (veya bütün rûdlar, kemençeler Zinde-

rûd makamında çalmaya başlar). Hâletî muganni ile ilgili vasıfları sıraladıktan sonra mutribe geçer. Mutribin sazının teli örümcek ağından bile olsa o yine de Rast makamında çalmayı başarır. Onun vücudu def arkasında saklamaya çalıştığı bir aynaya benzer ki o aynayı saklamada ayna kabı pek iş görmez. Mutribin defini ateşle parlatmasına, kıvâma getirmesine gerek yoktur, güneş gibi parlak olan yüzüne yakın olması yeterlidir. Mutrip ansızın neye üflese bütün meclis halkı şaşkın ve hayran bir hâlde kala kalır. Şair makalenin sonunda yine sâkîye seslenir ve "her gece güneşe gizlice ışık veren o dolunay nerede?" diye sorar. Hâletî son olarak işin sonunun -nereye varacağının- belli olmadığını, dolayısıyla feleğin tanıdığı bu fırsatın değerlendirilmesi gerektiğini belirtir ve bir sonraki makaleye geçiş mahiyetinde bir beyitle pîr-i mugânın vasıflarından birine değinir: Mey onun elinde âb-ı hayâta dönmektedir.

5. Makale: Pîr-i mugân

38 beyitten oluşan bu makale pîr-i mugânın vasıflarına dâirdir. Şair pîr-i mugândan bahsederken onun kıymetini bilmek gerektiğini, zîra onun bir zamanlar Cem'in mühürdârı olduğunu hatırlatır. Cemşîd'in meclisi onun harâbâtında bulaşıkçı olmak için çok yüz suyu dökmüştür. Eğer o zaman zaman kadehini sunmasa Cem'in kanunu çoktan unutulurdu. Yine Cem'i onun himmeti tâlihli yapmış, Efrasyâb onun duâsı hürmetine pîr (uzun ömürlü) olmuştur. Akıllı başlı Müşteri yıldızı dahi kulağı çekilmiş yeni yetme öğrenci gibi daima onun ağzına bakmaktadır. Cem kendisine dergâhını dâima meyle sulamasını vasiyet etmiştir. Eğer üzüm kütüğünü duâ ile o dikmezse, yetişecek olan kütüğün üzümünden yapılacak şarap, insanın iç âlemini aydınlatmaktan uzak olacak, bir işe yaramayacaktır. Şair, pîr-i mugânın vasıflarını saymasının akabinde birkaç beyitle, "Hudâ gece parlayan değerli taşını (şeb-çerâğını) kırmasın, sarhoş rintler seni gamda görmesin" diyerek ona duâ eder. Hâletî, bu makalesinin sonunda da "Kanı sâkî" diyerek sâkîye seslenir ve meyhâne pîri gibi yıllanmış, gam gideren şarabın nerede olduğunu sorar.

6. Makale: Harâbât

22 beyitten oluşan bu makalede "der Sıfat-ı Harâbât" başlığı altında şair, harâbâtın vasıflarını anlatır. Başı boş rüzgâr gibi oradan oraya dolaşmanın gereği yoktur. Uzun ömürlü olmak isteyen harâbâta yönelmelidir. Harâbâtın kapısındaki nallar dâima Cem'in ikbal atından izler taşır. Harâbât öyle bir yerdir ki orada sarık mey karşılığı rehin bırakılır. Oraya bir kez adım atan, Kâvus'un tahtından söz açsa (Kâvus'un sarayına gelmiş gibi olduğunu söylese) yeridir. Eğer Cem, kadehini harâbâta vakfetmeseydi onun adını kimse anmazdı. Harâbâtın küpüne dayanmayan kişinin murat kadehinin yüzünü görmesi imkânsızdır. Şair makalenin sonunda yine "Kanı sâkî" diyerek, baht gözünü uykuya hasret bırakan o kezzap gibi yakıcı olan şarabın nerede olduğunu sorar. O öyle bir meydir ki onun cür'asını servi ve söğüt ağacı emse erguvan renkli olmasa da kan kırmızı olur.

7. Makale: Şâhit

23 beyitlik bu makalede şâhidin vasıfları anlatılır. Şâhit, parlaklığından dolayı kendisine bakılamıyan, can aydınlatan bir ay gibidir. Onun her bir kirpiği göz delen ok gibidir. O dâima gamze okuyla âşığının hâlini perişan edip meclisi onun için bir savaş alanına çevirir. Sürekli naz ederek âşığının işini hep yokuşa sürer. Âşık onun mahallesinin yerlerde yuvarlanan, zilzurna sarhoşudur. Şarabı biterse ne gam, gönül kanı içer. Onun yarı büklüm olan saçı,

üzerindeki çiğ taneleri ancak gül suyundan oluşmuş olabilcek bir sümbüle benzemektedir. Şâhidin gözü gamze hançeri takınmış kibir ve kin dolu bir fedâyidir. Onun yüzünün rengi güle itibar kazandırır, servi de onun boyunun yüksekliğiyle iftihar eder.

8. Makale: Meclis Âdâbı ve Rintler

Sâkînâmenin 12 beyitten oluşan bu bölümü, meclis âdâbı ve rintlerin vasıflarına dâirdir. Şair, makaleye, yine "Kanı sâkî" diye seslenerek, genç yaşlı demeden herkesin sinesini yakan o şarabın nerede olduğunu sorarak başlar. Daha sonra ise meclis âdâbından ve oranın gereklerinden bahseder. Şarap meclisinin ilk şartı dostlara vefâ göstermektir. Rintlerin birbirleriyle akraba olacak derecede samimiyeti ilerlettikleri an içki meclisi tam kıvamına gelmiş olur. Sadâkat şarabının tuzla kıvamını bozanın gam rehâvetlisi olarak kalması gerekir. Meclisin çok önemli bir şartı da ittifakla belirtildiği üzere, nifak kadehinin orada yüz parça olması gerektiğidir. (Yani mecliste nifaka yer yoktur.) Mecliste dâima olgun, tecrübeli, gün görmüş kişiler olmalı, oraya şaraptan başka ham (olgunlaşmamış) nesne girmemelidir. Saf akıllı, tecrübeli, gün görmüş kişiler olan rintler, gam yolunda dostlarının yüküne omuz vermeli, onların gül bahçesinde dolaşırken ayağına diken batsa bundan incinmeli, eğer dostunun ateşi yükselecek olsa hemen şarap şişesini gül suyuyla doldurmalıdırlar. İşin doğrusu, safâ binasının gevşek olmaması için dürüst olmak gerekir.

9. Makale: Zâhit

39 beyitten oluşan bu makalede zâhidin -yer yer azarlanarak- vasıfları anlatılır. Şair, "Gel ey kaba sofu bizi kınayarak gönlümüzü yaralama" diyerek söze girer ve âdeta açar ağzını, yumar gözünü. Zâhit, kaba mezhepli ve toleranssızdır, kötü işlidir, dâima rintleri kınayarak gönüllerini yaralar, mavi elbise giyerek meclise gelir ve oradakilerin nefretini kazanır, hile ve gösteriş yüzünden taş kalpli olmuştur, bu yüzden devamlı karalara bürünse yeridir. Yüzünde nurdan eser olmayan bu adam, bu hâliyle sabah sönmüş mum gibidir, ölü yıkayıcısına benzer, dedikoducudur dolayısıyla meclise gelmesi ve orayı konuşmalarıyla karıştırması asla istenmez. O bir acemidir dolayısıyla rintler gibi olgun, tecrübeli kişilere hakeret etmek onun haddine değildir, meclise geldiğinde mezar taşı gibi sessiz dursa dahi onun donukluğu, oradaki dostların kalbini etkiler (ürperti verir), sır tutmayı bilmez bu yüzden de küpe ve testiye sırdaş olamaz, her zaman korku ve ümitten bahsederek halkı kendinden usandırır, amansızca sıkıştıran alacaklı bile onun yanında cana can katandır, bakışı ciğer delmekte, sözü insanın beynini dövmektedir, bu hâliyle insanların ona meyletmesi imkânsızdır, o gönül ehlinin nazarında sokak çöpüne benzer, kötü huyludur dolayısıyla her zaman kötülük düşünür ve kötülük ister, eğer bağa himmet edecek olsa bağdaki gül dikene, bülbül ise yabâni kargaya döner, rindin gönlünü sürekli ıztırap içinde bırakır, kâbus gibi ona bir nebze olsun huzur vermez, rint, yanından kalkıp gitse dahi o yine oturmaya devam eder, rint sözlerini hiç tınmasa da o konuşmaya devam eder, ona yolda bir kez rastlayanın işi kıyamete dek rast gitmez, rint elinin tersiyle vurmayınca onun çenesinden kurtulamaz, başı dâima kirpi gibi hırkanın içindedir, kurban etini gördüğü zaman sevincinden aklı başından gider ve çaylak gibi derhal etin üzerine çullanır, hırkasıyla büyücü gibi olmuş ve dokuz tası az görmeye başlamıştır, şarap küpünün azılı düşmanıdır, kadeh güneş o ise yarasadır, şaraba asil kız denirken, adını kötülük anasına o dönüştürmüştür, dâima kınama iğnesiyle hücüm eder ama hiçbir sonuç alamaz, ateşli şarabı yermeyi kendisine iş bilir, saf şarabı dâima inkâr eder,

meyhâneye gelmeye tövbelidir, oraya ancak yolunu şaşırdığında veya tekkesi yıkıldığında uğrar. Haylazdır, ateşli şarabı yermeyi iş edinmekten vazgeçmezse sonunda ağzı yanacaktır. Sâfi nur olmak, arınmak istiyorsa harâbâta gelmeli, Cenâb-ı Hakk'ın affının şarapla zuhur ettiğini unutmamalıdır. Hâletî, bu makâlenin sonunda da "Kanı sâkî" diyerek sâkîye seslenir ve zâhidi kadehe göz diktiren, kalem yakan ateşi, şarabı sorar.

10. Makale: Bahar

27 beyitlik bu bölümde, "Sıfat-ı Bahâr" başlığı altında bahar mevsiminin özellikleri, tabiatın uyanışı, canlanışı ve bu mevsimde duyulan coşkunluk ile yaşanan mutluluk dile getirilir. Şair, kış askeriyle savaşın bittiğini, artık barış ve eğlence zamanı olduğunu belirterek sâkîden meclis şehrini süslemesini ister. Kış bitmiş güneş pırıl pırıl parlamaya başlamıştır, dolayısıyla gül de artık soğuktan elini koynuna sokmamakta, üşümemektedir. Bahar bulutu ve donmuş kanlar yine coşmaya başlar. Bahar tâcirinin misk keselerinin ağzını açmasıyla gökyüzü misk yağdırmaya, yeryüzü ise misk gibi kokmaya başlar. Güneş kuyumcusunun potasının altını yakmasıyla her tarafa saf gümüş ırmakları akmaya başlar. Ağzına kadar dolu kadehler güneşi kıskandırır, felek dahi çemenzârı mesken tutar. Ne zaman bahar gelse çemen Hızır'a, nehirler ise âb-ı hayâta dönüşür. Ne zaman şarap ve ilkbahar bir araya gelse felek boş durmaz ve yine eski kinini tâzeler. Dârâ ve Key'in savaş kıssalarından artık gına gelmiştir, bunlar hele baharda hiç çekilmemektedir, bu yüzden doğaya koşmalı ve su kenarlarında içki meclisleri kurmalıdır. Kötü bir yol tutmuş olan zâhit ne derse desin onun kurbağa vıraklamasına benzer sözüne asla kulak asmamalıdır. Bahar, gelmesiyle yine gam ve kederi giderir. Bu mevsimde şarabın doru atı özgürce kırlara salınmalıdır. Attıkları kahkaha sebebiyle sürâhi ile keklik bu mevsimde aynı dili konuşmaya başlarlar. Gül padişahı bu mevsimde tahta çıkar, onun tahta çıkığını bağda duyurma işi ise bülbüle verilir. Bu mevsimde herkes ya gül gibi gülmekte ya da gonca gibi tebessüm etmektedir. Erguvan arzu ve lezzetini cür'adan aldığı için kanının coşmasına şaşılmamalıdır. Yeni açmış goncaya benzeyen sevgiliyi çemende görenler kıvrım kıvrım, dalga dalga yeşil bir atlasa benzeyen çemen çiçeklendi derler. Havanın çok güzel, suların baldan tatlı olmasına rağmen bahar rüzgârının neden hasta olduğuna akıl sır ermez. Lâleler bahar mevsiminin gelişi hürmetine kesilen kurbanların kanı, çemende ötüşen kuşlar ise baharın gönülden medhedicisidirler. Aklı başa devşirmeli ve gül zamanı geçmeden şaraba gereken önem ve değer verilmelidir.

11. Makale: Sabah

23 beyitten oluşan bu makalede sabahın özellikleri anlatılır. Sabah olur ve güneş, aynanın, keçeden yapılmış kabından çıktığı gibi çıkar ve parlamaya başlar. Güneşin doğuşuyla birlikte yıldız nergisistânı bozulur. Dünya parlak elbisesini giyer ve zaman Nur âyetinden alıntı yapar. Seher rüzgârı ansızın eser ve gökyüzünün siyah sürmesi dağılır gider. Yaşlı feleğin ciğer pâresi olan güneş, ışıklarını erkenden etrafa saçmaya başlar. Güneşin ateşi, üzerlik tohumuna benzeyen yıldızları yakar ve (yaptığı bu tütsüyle) feleği pek çok kem gözden korur. Güneş, gecenin kanını dökmek için acele ettiğinden yüzünün kızarmasına şaşırmamalıdır. Bu vakitlerde servi boylu sâkî harekete geçmeli ve gam denizine batmış kişileri yardımsız bırakmamalıdır. Sitem zemini dikenle dolmadan şarap kadehinin gülünün yaprakları dökülmeli, kadehteki şarab bitirilmelidir. Beyaz bir devi andıran kış mevsimi gelmeden ve can almaya başlamadan, şevk erbâbı Tehem-ten güçlü kılınmalı, ayş sancağı dalgalandırılmalı,

bu feleğin bir ikrâmı olarak bilinmeli ve dolayısıyla belâ ordusu mahvedilmelidir. Sabah vakti, her âh okunun hedefine ulaştığı bir feyiz ve bereket zamanıdır. Zavallı mâtem tutanlar sabah vaktinde göz yaşlarını kanlı ırmağa dönüştürür, figanlarını yine bu vakitte yükseltirler. Gam kılıcının ve âh mızrağının ucu seherlerde keskin olur. Bu vakitlerde doğrulan gücenme (sitem) mızrağı feleğin tâ boşböğrünü deler. Ârif kimseler bu vakitte uykuyu terkeder, duâlar da bu vakitte kabul olunur.

12. Makale: Şarap, Kış ve İşret

22 beyitten oluşan bu makalede, meyin ve (makalenin başlığında tam olarak verilmese de) kışın vasıfları anlatılarak kış vakti yapılan ayş u işretten bahsedilir. Şair, söze yine sâkîye seslenerek ve genç yaşlı herkesin sinesini yakan şarabın nerede olduğunu sorarak başlar. Kendisini gam ateşi kötü mizaçlı yapmıştır ve bu derdinin eğer bir ilacı varsa o da şaraptır. Şarap panzehiri olmasa dünya rindin gözüne baştan başa yılan deliği gibi görünür. Eğer gamı, tasayı yok eden o şarap olmasa, düşüncenin başı dizden kalkmazdı (yani tefekkürü sağlayan da şaraptır). Hayat (şeb-i ayş) elbette kısadır, bu yüzden fırsatı kaçırmamalıdır, aksi takdirde sonunda pişmanlık duyulur. Kış vakti gelmiş ve hiç kimseye göz açtırmamaktadır, dolayısıyla sâkî hemen imdada yetişmelidir. Bu mevsimde güneşin de kimseye hayrı yoktur, sâkî gelmeli ve meclisi o ateşli şarap ile ısıtmalıdır. Şimdi kırmızı şarap içmeli ve her mevsimin gereğini yerine getirmelidir. Cem'in söylediğine göre kış bastırdığı zaman şebistan hisarına sığınmalıdır. O gerçekten öyle bir kıştır ki Cem'in nasihatını doğrularcasına kapıyı duvar eder. Bu zamanlar meyhânecinin işlerinin en yoğun olduğu ve o yâkuta benzer şarabın çokça satıldığı vakitlerdir. Bu öyle bir zamandır ki kötü mizaçlı zâhit bile meyhâneciye muhtaç olur ve hırkası dahi soğuktan tir tir titreyerek şarap ateşi diye diye helâk olur. Şarap rintleri kürkü içlerinden giyerler (şarap onların içlerini ısıtır). Bu öyle bir kürktür ki onu giyen hükümdârın samur kürkünü giymiş gibi olur. Eğer bu zamanda sâkînin lutfu olmazsa zamanın gam nehri (Zinde-rûd'u) taşar. Gam nehri taştığında yapacağı ilk iş ise ömür köprüsünü yıkmaktır. Şair makalenin son beyitlerinde bir kez daha sâkîye seslenir ve gam sıtmasından tir tir titrediğini, hemen şarap mangalını getirmesini ve üzerini, derdinin dermanı olan o şifâ ilacıyla, o mürüvvet yorganıyla örtmesini ister.

13. Makale: Rintlerin Gece İşreti

16 beyitlik bu makale, rintlerin gece işretleri üzerine şevklerine dâirdir. İçki meclisini kurma zamanı olan gece vakti gelip çatmıştır. Ferahlık süresinin uzun olması için zevk ve safâ gerekmektedir. O, öyle bir vakittir ki aşk ehli miracını onda bulur, sâlik tacını onda göğe atar, gönül erbâbı o vakitte yol keser, geceleri edilen feryat ve âh o vakitte şevke gelir. Sâkî, tâlih uyuklamaya başlamadan önce gelmeli ve meclise canlılık kazandırmalıdır. Eğer böyle yapmazsa gam gecesi donuklaşmaya başlar ve ecel sabahı gibi faydasız olur. Cihan kasrının çatısının karardığına da şaşmamalıdır, zîra bu kadar çıradan çıkan duman (yanık gönülden çıkan âh) hiç de az sayılmaz. Güneş âhusu göbeğindeki misk kesesini düşürmüş, onu bulan felek de içindeki miski çıkarmıştır. Güneş, başkumandanı olan aya ışık vererek gizli köşesine çekilir. Siyah bir aslana benzeyen gece, güneşin ateşi kaybolur kaybolmaz yaşadığı ormandan çıkar ve artık hüküm onundur. Şair son beyitlerde yine sâkîye seslenerek meyin vasıflarından bahseder. Eğer damarda kan kalmasa lâle renkli şarap o eksikliği bile telâfi edecek güçtedir, belki cana can katması da bundandır.

14. Makale: Cefâ Eden Dünya

Şair, 59 beyitten oluşan ve 2. makaleden sonra eserin en hacimli bölümünü meydana getiren bu makalede, öncelikle cefâ eden feleğin, dünyanın hâlini anlatır. Zaman zaman onu azarlar, zaman zaman da ona nasihat eder; ama son nasihatı kendisinedir. Zulmetmek bu alçak feleğin gönlünün gereğidir. O, kanlı yaralara şarap kadehi der ve onların ismini "hükümdârın ağzına kadar dolu kadehi" koyar. Bu gök kubbenin özü sitemdir, o bin büyücüden yâdigâr kalmış bir küptür. Felek, ok kuburu boşalıncaya kadar sineleri yaralamaya devam eder. Her seher vakti kılıcını ve leğenini hazırlar. Bin Siyâvuş kurban eder de bir kez olsun "eyvah! yazık oldu" demez. O, kıvrılmış öyle zehirli bir yılandır ki baktığı kişi mutlaka helâk olur. O gönül ehlinin düşmanı öyle bir yılandır ki bülbülün canına daha yumurtadayken kasteder. Onun elinden saçı umanların eli dağ eteği gibi boş kalır. O, suzuz ve boş yere dönen öyle bir dolaptır ki irfan ehline dert üstüne dert verir. Onun külhanından çırasını yakanlar sonunda ışıksız kalır. Şair felekle ilgili bu kalıplaşmış, dîvân edebiyatının ortak duygu ve düşünceleri hâline gelmiş ifadelerinin ardından can kulağıyla dinlemesi şartıyla ona halka gamdan telaş vermeyi bırakması ve biraz olsun inleme sesinden kulağının rahat etmesi nasihatında bulunur. Hâletî, bu nasihatın ardından yine feleğin vasıflarını anlatmaya devam eder. Onun her işi terstir. İşret define kıvam vermek (onu ısıtmak) gerektiğinde o (felek), ateş üzerine testilerle su döker ve pîr-i mugânın gayretini dâima boşa çıkarır. Onun sır kâtibi olan soysuz, mürekkebini dâima gönül âhının dumanından yapar, onun gücü sadece güçsüzlere yeter, güçsüz gördü mü aslan kesilir, kendinden güçsüzü ezenlere bu işin sanatını öğretir, cihan tarlasına hiçbir zaman hayır tohumu ekmemiştir ama kesip biçmede ondan ustası yoktur. Bu genel özelliklerin ardından şair, feleğin bizzat kendisine yaptıklarını söz konusu eder ve hâlini anlatır. Cihan baştan başa gözüne bulanık gözükmekte, gözü gam şimşeğinden kamaşmış bir hâlde bulunmaktadır. Güneş eliyle uyarsa da tâlihinin uykudan uyanacağı yoktur. İç âlemi dert sahrâsı, gönlü de o sahrâda dolaşan Mecnun'a dönmüştür. Gam topuzu ona öyle bir vurmuştur ki vücudu hamura dönmüş, bütün âzâları pelte gibi bir araya toplanmıştır. Dünya derdinden kaynaklanan baş ağrısı ona bir türlü rahat vermemekte ve bu yüzden başı dâima mum gibi yanmaktadır. O, her zaman gamla yüzyüzedir. O, gam gülzârının, yuvasını gam yılanından başka kimsenin bilmediği bülbülüdür. Boynu belâ kemendine geçmiş ve vücudu acz toprağına sürünmektedir. Gamın boğaz hastalığı ona hiç nefes aldırmaz olmuş ve ne feryat edecek hâli, ne de feryâdına yetişecek biri kalmıştır. Şair bu şikâyetlerinin ardından son sözünü söyler ve bu kez kendisine nasihatta bulunur: Bâki kalmak mümkün değildir dolayısıyla her nefesi büyük bir ganimet bilmek gerekir.

15. Makale: Dünyanın Fâniliği

Sâkî-nâme'nin son makalesi olan ve 34 beyiten oluşan bu bölümde, dünyanın fâniliği ve acımasızlığından bahsedilerek meclis erbâbı uyarılmağa çalışılır. Şair ilk olarak aklı üzre titreyen, düşünce sıtmasıyla kendisini helâk eden kişiye seslenir ve kendi görüşüyle, kanaatiyle gururlanan kişinin başının feyz yastığından uzak olacağı uyarısında bulunur. Bir uyarı da aklı her zaman gerekli sanıp gaflet (endişesizlik) harâbâtından ürken kişiye yapılır. O da şarap içip feleklere meydan okuyan olmalıdır. "Gel ey" hitabıyla yapılan bu uyarıların ardından şair, dünyanın ne olduğunu anlatmaya başlar. Dünya, tamamen bir büyü ve efsâneden ibarettir. Sonunda kalacak olan ise şarap ve kadehten başkası değildir. Soyu bozuk dünya ne verse alır ve unutmamalıdır ki zamanın bahşişi (ele geçen fırsatlar, yakalanan şanslar) sonsuz değildir.

Felek safâ kadehi sunsa, kahır sillesini hemen başta bilmek gerekir. İşret küpünde tek çatlak bile görünmezken hemencecik ömür şarabı tükendi denir. Bir gün gelir değil mey, gökyüzü de yok olur, ne ateş kalır ne de duman. Dünya parça parça olur da bu çardağın (gök kubbenin) dört mü, beş taklı mı olduğu bilinemez hâle gelir. Bu gülşende murat fidanı bitmez. Alçak dünya, hükümdârların (bile) külâhlarını ters çevirir, devlet yastığını ansızın çekerek pek çok büyüğün başını toprağa düşürür. O, ateşli gülden bile iz bırakmaz, gül ağacının dibi zaman gelir küllük olur. Cem'in tahtı, kıymetli taşlarla süslenmiş öyle güzel bir tahttı ki Cem onun yâkutuna bakıp gamını giderirdi. Ama gel gör ki devran dönmüş, o tahtın mücevheri Nûşirevân'a taç olmuş, tahtasını da mugân sofra eylemiştir. Felek çardaklı Kisrânın zinciri de gök kubbenin nakşının zinciri gibi bozulmuştur. Dünya bu hâliyle sanki bazan Cem'in, bazan da Efrâsyâb'ın göründüğü resimli bir kitaba benzemektedir. Bu mavi renkli deniz öyle acâyiptir ki dalgıcı sonunda timsaha lokma olur. Şair, özellikle bu son ifadesiyle dünyanın ne denli acımasız olduğunu, insanı nasıl harcadığını ifade ettikten sonra yine sâkîye seslenir ve yere cür'a dökse bunun rinde bir işaret anlamına geldiğini belirtir. Son söz yine dünyanındır. O, yine bildiğini yapacak ve sonunda kanla toprak birbirine karışacaktır.

Hâtime: Duâ

Eserinin son ve hacim bakımından en kısa olan 11 beyitlik bu bölümünde şair, yine içki motiflerinden yararlanarak duâ ve niyazda bulunur. Allah'tan tekrar tekrar aşk şarabını sunmasını ve ona gönlünü, canını ve aklını köle yapmasını, gece gündüz o şaraptan neşelenip tescilli bir aşk sarhoşu olarak şöhret bulmasını diler. İlâhî aşk şarabıyla sarhoş olan kişi feleğin kadehine elinin tersiyle vurur. İlâhî aşk şarabını içenlerin âhı yaratıcının şefkat denizini coşturur. Buna karşılık kin ve hile bilmeyen mertlerin gururu da bazan rahmetinin kapısının kapanmasına sebep olur. Şair, eserinin tasavvufî bir kimlik taşıdığını, baştan beri anlattığı, övdüğü ve tekrar tekrar istediği şarabın ilâhî aşk şarabı olduğunu bu bölümde âdeta teyit ettikten sonra eserini, Cenâb-ı Hak'tan âhının meşalesini iyice alevlendirip karanlık yolunu aydınlatarak onu şaşırıp kalmaktan, kaybolmaktan kurtarması, âriflerin nefesinden, feyzinden yardım yetiştirerek gönlünü şeytanla arkadaş olmaktan koruması dileği ile bitirir.

d. Sâkî-nâme'de Konu Edilen Bellibaşlı Unsurların İlgili Bölüm ya da Makale Dışında Geçen Diğer Vasıfları

Sâkî-nâme'de yer alan unsurlar içki ve içki meclisleriyle ilgili unsurlar (sâkî, şarap, kadeh, sürâhi, zâhit, şâhit, muganni, mutrip, pîr-i mugân, harâbât, rint vs.) ile diğer unsurlar (bahar, kış, sabah, gece, felek [dünya, zaman] vs.) olmak üzere iki ana gruptan oluşmaktadır.

Bu bölümde, Sâkî-nâme'de en çok bahsedilen unsurlardan olan sâkî, şarap, kadeh, zâhit ve rinde âit -ilgili makale çerçevesinde bahsedilen vasıfları dışında- başka makalelerde ve de dağınık olarak geçen vasıflar birarada verilecektir. Böyle bir bölümü hazırlamamızın amacı, söz konusu unsurların, eserin sâkî-nâme olması sebebiyle tabiî olarak kendilerine ayrılan makale ve bölümlerin dışında da bahis konusu yapılmış olmalarıdır (mesela şarap sadece 2 ve 12. makalede değil 1 ve 3. makalede de ağırlıklı olarak işlenmiş ve vasıflarının neredeyse tamamına yakını anlatılmıştır).

1. Sâkî (şâhit)

Şefkatli ve merhametlidir, imdada yetişendir, himmet sahibidir, tatlı gülüşlüdür, tembelliği ve uyuşukluğu gidermeye çâreler bulur, boyu Tûr ağacını bile kıskandırır, her gece güneşe gizlice ışık veren dolunaya benzer, feleğin ayı gibi çabuk yürüyüşlüdür, servi boyuyla salına salına yürüse gam mezarlarında bir tane ölü kalmaz, mey ışığını kâşâne mumu yaparak pek çok rindi ona pervâne kılar, aşk hastasının nazlı doktorudur, meclis şehrinin süsleyicisidir, kışın meclise ateşli şarap ile o sıcaklık verir, yere cür'a dökmesi rintlere bir işaret niteliği taşır.

(Şâhit: [Sâkî, hem Allah, hem de mürşid-i kâmil anlamında kullanılırken, şâhit, daha ziyâde mürşid-i kâmil anlamında kullanılmıştır. Bu sebeple şâhidin vasıfları aynı maddenin içinde bir alt madde olarak verildi.]

Hoş edâlıdır, sinesi saf gümüş mâdeni gibi bembeyazdır, yanağı şaraptan parladığı zaman bayram bahar mevsimine gelmiş gibi (çifte bayram olmuş) olur, kaşını saf şaraba aksettirerek sanki nalını âşığı için ateşe bırakır, âşık onun boynu bağlı kurbanı, kulu kölesi, aşk yolunun düşkün sarhoşudur, sarhoş gözüyle her tarafa bakarak naz şarabını israf eder, şarap içenler her zaman onun yüzüne bakarlar ve işte o zaman kış ateşi ilkbahar gülüne döner, göğsü açıldığında tam bir feyiz, bereket verir ve kadeh âşığın elinde sabaha kalan ay gibi olur, eğer meclis ondan ayrı kalırsa şarap gam defedeceğine gam vermeye başlar, gözünün doğanı usta bir gönül avcısıdır, o naz puthânesi tarafından bağışlanmış gönül okşayan bir put, bir heykeldir, o dâima Cem'in aynasını kullanan, güzelliği bilhassa utangaçlığından kaynaklanan gül yanaklı bir güzeldir, yüzü gülücükler dağıtır, dudağı şarap renginde, gözleri ise mahmurdur, eğer saf şarabı içse sanki güneş yâkut mâdenine girmiş gibi olur.)

2. Şarap

Cem'in, pîr-i mugâna dergâhının önünü dâima sulamasını vasiyet ettiği sudur, pîr-i mugânın elinde âb-ı hayâta döner, meyhâne pîri gibi yıllanmıştır, gam giderir, kendisi karşılığında sarık rehin bırakılır, baht gözünü uykuya hasret bırakır, kezzap gibi yakıcıdır, cür'asını servi ve söğüt ağacı emse erguvan renkli olmasa da kan kırmızı olur, genç, yaşlı demeden herkesin sinesini yakar, tuzla kıvamı bozulur, hamı, olgunlaşmamışı vardır, bulunduğu küp zâhidin kanlı hasmıdır, adı soylu kız iken zâhit tarafından ümmü'l-fesat yapılmıştır, bazan yaratıcının affı kendisiyle zuhûr eder, zâhidi kadehe göz diktirir, kalem yakar, ilkbaharla biraraya geldiğinde feleğin eski kininin tazelenmesine yolaçar, bahar geldiğinde özgürce kırlara salınması gereken doru ata benzer, lâle renklidir, kan yapar, feleklere meydan okutur, ömür gibi çabucak tükenir, İlâhî aşk şarabıdır aklı, gönlü ve canı kendisine köle eder, onunla sarhoş olan, dünya şarabının bulunduğu kadehi elinin tersiyle iter, ona tenezzül etmez, onu içenlerin âhı Allah'ın şefkat denizini coşturur ve kendisinden ancak hatâen tövbe edilebilir.

3. Kadeh

Tâze, kanlı yaralara benzer, zaman zaman sunulmazsa Cem'in kanununun unutulmasına yol açar, Cem tarafından harâbâta vakfedilmiş ve onun adını ölümsüzleştirmiştir, murat, baht, nifak gibi çeşitleri vardır, güneşi kıskandırır, gülünün yaprakları dökülmeli, içindeki şarap mutlaka bitirilmelidir, şu fâni dünyada sonunda bir şarap, bir de o kalacaktır.

4. Zâhit

Kaba ve soğuk mizaçlıdır, beyinsizdir, gevşek işlidir, kibirlidir, kurbağa vıraklamasına benzer sesine asla kulak asılmamalıdır, kış geldiğinde o bile pîr-i mugâna muhtaç olur, soğuktan hırkası dahi tir tir titremeye başlar da çâresiz, mey ateşi diye diye helâk olur.

5. Rint

Rint, kadehi eline aldığında Cem cenaplı olur, ona "şarap bitti" dense bu korkunç haberden dolayı ödü patlar, parlak yüzlü güzel bir bâkireye benzeyen şaraba baktıkça coşar, şarap onun için bir panzehirdir, eğer o panzehir olmasa dünya baştan başa onun gözüne yılan deliği gibi görünür, o, mey ışığı etrafında dönen pervâne gibidir, aşk ehli, aşk hastası, şevk sarhoşu, şevk tebeası ve gönül erbâbıdır, arzu bülbülüdür, coşku dolu samimi âşıktır, dimağı meye bulanmıştır, mesttir, tevâzu sahibidir, gönlü özgürdür, sinesi daima yaralıdır, gururludur, mugânni şarkı söylemekten vazgeçse kadehler gözüne tâze yara gibi görünmeye başlar, gece vakti onun için miraçtır, rintlerin attığı nâralar akıl kulağının sağırlığını giderir, onlar içlerini şarapla ısıtırlar, iç ısıtan şarap misâli olan o kürk öyle bir kürktür ki dilenci giyse hükümdârın samur kürkünü giymiş gibi zevk duyar, rintler dâima gamla beslenirler ve sâkînin yere cür'a dökmesi onlar için bir işaret sayılır.

e. Sâkî-nâme'nin Tasavvufî Yönü

Genç yaşta babasını kaybederek yetim kalan ve yıllar sonra, kaderin garip bir tecellisi olarak, bir zamanlar kendisinin babasını kaybettiği yaşlardaki oğlunu kaybeden ve bu iki üzücü olayın da etkisiyle ruhunda derin yaralar açılan Hâletî, yaşamış olduğu acı hayat tecrübeleri sonunda dünyanın çekilen sıkıntılara değecek bir yer olmadığını anlamış, onun gerçek yüzünü görmüş, bu safhadan sonra belki de hayat şartlarının onu olgunlaştırması veya zorlamasıyla dünya ve hayat karşısında daha uhrevî bir yaklaşım içine girmiştir. Tasavvufî de diyebileceğimiz bu yaklaşımda dünya, kıymet vermeye, peşinden koşmaya değecek bir yer değildir. Dünya gamı kalbten çıkarılıp atılmalı onun yerine aşk-ı İlâhî konulmalıdır (şairin Dîvânı'ndan derlediğimiz bu görüşleri Sâkî-nâmesi'nde de aynen karşımıza çıkmaktadır).

Tasavvufî söyleyiş ve muhtevânın kasîde ve gazellerine oranla daha ziyâde bulunduğu müseddeslerinden birinde ise şair, iç dünyasının coşkunluklardan hâlî olmayan dalgalı bir deniz gibi olduğundan, muhabbet arsasında Hallâc-ı Mansur'un yolundan gittiğinden, ne dünyadan bir beklentisi, ne de bir kimseye muhtaç olduğundan bahseder ve ayrıca hor ve hakirlik toprağını taht, fakr külâhını ise taç edinmiş aşk ikliminin şâhı olduğunu, bu sebeple, ölse dahi hiç kimseye bir hâcetini arz etmeyeceğini dile getirir:

Dem-â-dem cûşdan hâlî degül bir bahr-i mevvâcam
Mahabbet arsasında pey-rev-i Mansûr-ı Hallâc'am
Ne dünyâdan murâdum var ne hod bir ferde muhtâcam
Mezellet hâkidür tahtum külâh-ı fakrdur tâcum
Şeh-i 'ışkum sipihr ü âftâbı taht u tâc itmem
Bir abdâlam ki ölsem dehre 'arz-ı ihtiyâc itmem

(Müseddes 1/II)

Hâletî, dîvânında yer alan ve tamamen tasavvufî söyleyişin hâkim olduğu, son derece güzel bu vb. şiirlerine ve de Sâkî-nâmesi'ne rağmen kanaatimizce mutasavvıf bir şair değildir. Zîra şair, ölse dahi hiç kimseye bir hâcetini arz etmeyeceğini dile getirmesine rağmen, başta hükümdârlar ve devlet ricâli olmak üzere devrin ileri gelenlerine sunduğu kasîde ve arzuhâllerinde umumiyetle onlardan iltifat, itibar ve ihsan beklemiştir. Sultan II. Osman'a sunduğu arzuhâlde ise şair, çektiği sıkıntılardan, devrin kendisini bunalttığından ve üzdüğünden bahsederken hem şairlik gücünü, hem ecdâdının kiminin kalem, kiminin kılıç erbâbı olduğunu, babasının Sultan III. Mehmed'e -şehzâdeliği esnâsında- hocalık yaptığını ve ayrıca Sultan III. Murad'ın da şiirlerini görerek çok beğendiğini -âdeta bir yalvarma edâsıyla- hatırlatarak pâdişâhı etkilemeye çalışır. Bu vb. tavırları ise mutasavvıfların kendilerine asla yakıştırmadıkları bilinmektedir. Zaten mevcut kaynakların hiçbirinde Hâletî'nin mutasavvıf bir şair olduğuna, bir tarikat ya da meşrebe mensup olduğuna dâir her hangi bir bilgi de mevcut değildir. Kanaatimizce şair, hayat şartlarının bıktıran ve bunaltan baskılarından bir nebze olsun kurtulmak için ve bir can simidi gibi görerek tasavvufî bir edâyı benimseme gayreti içine girmiş, bazı şiirleri ve sâkî-nâmesi olmak üzere bunda başarılı da olmuştur. Özellikle Sâkî-nâmesi'nde, duygularını ifade edişteki samîmiyet bunun açık delillerindendir.

Klasik Türk edebiyatında tasavvufî anlamda yazılan birçok müstakil sâkî-nâme veya bu isim altında olmasa bile, şaraba, işrete dâir söyleyişleri, İlâhî aşk şarabı anlamında, mecâzî olarak ele alıp işleyen manzumeler vardır. Zaten doğrudan doğruya şarap veya genel anlamda, "içki" karşılığı olarak kullanılan "bâde" kelimesi, yüzyıllarca hem tasavvufî bir terim olarak muhtelif eserlerde yer almış, hem de gerçek anlamda şarabı karşılayan bir kavram olmuştur[23].

Hâletî'nin Sâkî-nâmesi, eserle ilgili bilgi veren tüm kaynakların da ittifakla belirttikleri gibi tasavvufî bir sâkî-nâmedir. Eserde, bir sâkî-nâmede görülen bütün özellikler tasavvufî duygu ve düşüncelerin anlatılmasında bir vâsıta olarak kullanılmıştır. Eserin tasavvufî karakteri daha ilk beyitlerden itibaren kendisini belli etmeye ve tasavvufî hava tüm yoğunluğuyla hissedilmeye başlanır. Şair, ilk olarak sâkîye seslenir ve ondan vahdetin saf şarabını isteyerek gönül şarkılarının sözlerini sadece "Hû! Hû!"sözünden ibaret kılmasını ister. Gerek vahdet, gerekse "Hû! Hû!" kelimeleri eserin tasavvufî bir yapıda olduğunu ele veren ilk anahtar kelimeler olarak karşımıza çıkarken, şair de âdeta, okuyucusunun zihninde sâkî kelimesinin yapabileceği dünyevî anlamdaki çağrışımlara daha sözün başında engel olmak ve eserin, -bir sâkî-nâme olması hasebiyle daha sonra, hem de çokça geçecek olan mey vb. kelimelerinin de- bir bütün hâlinde ve bir sistem içerisinde nasıl anlaşılması gerektiği hususunda bizleri uyarmak ister gibidir.

Şair, eserin daha bu ilk bölümünde sâkî ve şarap gibi iki önemli anahtar kelimenin çerçevesini çizmiş ve diğer bölümlerinde bu çerçeveyi teyit eden vasıflar kullanmaya -bu vb. kelimelerin tasavvufî anlamlarının daha iyi anlaşılması için bilhassa teşbih ve istiârelere de başvurarak yer yer gerçek anlamlarını da çağrıştıracak biçimde kullanmakla birlikte- devam etmiştir. Meselâ sâkî için kullanılan vasıflar (şefkatli, merhametli, himmet sahibi, imdada yetişen, tatlı gülüşlü, çabuk yürüyüşlü, tembelliği gideren, aşk hastasının nazlı doktoru olması vb.) bu kelimenin tasavvuf literatüründeki kimi zaman Allah, kimi zaman mürşid-i kâmil anlamlarıyla örtüşmektedir. Bir diğer ifadeyle, sâkînin boyunun servi, yürüyüşünün de salına

23 R. Canım, *a.g.e.*, s. 134.

salına olduğunun söylenmesi, onun gerçek anlamına uygun vasıfları çağrıştırsa da dergahta müridleri arasında dolaşan mürşid-i kâmilin hâlini tasvîre de mâni değildir. Aynı durum şarap için de söz konusudur. Tasavvuf literatüründe şarap, aşk, muhabbet, şevk ve vecd anlamlarına gelir. Şarap gibi aşk da insanı kendinden geçirir, aklını, mantığını ve şuûrunu kulanmasına engel olarak sahibini kınanmayı gerektirecek hâl ve hareketlerin içine düşürür. Hâletî, Sâkî-nâmesi'nde şarabın bu anlamlarına uygun vasıflar zikrederek, onun aklı, gönlü ve canı köle ettiğinden, aklı yakıp kavurduğundan, gönül, din ve akıl üzerinde kan dökülmesine yol açabildiğinden, insanı feleklerin lutfundan müstağni kıldığından, insanın vücudunda coşsa parçalanmadık damar bırakmayacağından bahseder (Burada İlâhî aşk ve muhabbetin şiddetine dayanamıyarak (cezbeye kapılıp) âyin esnâsında rûhunu teslim eden hâl sâhiplerini (ki onlara aşk şehitleri de denir) evliyâ menkıbelerinin bildirdiğini hatırlamak gerekir). Şarabın, gerçek içki gibi düşününülmesine müsâit olan bazı vasıflarını da -mesela, onsuz gam yılanının başının ezilemiyeceği, gam hastasını iyileştirmesi, gam pîrini gençleştirmesi, gam sıtmasına iyi gelen bir mangal ve şifâ ilacı olması gibi- yine tasavvufun kendi sistemi içinde düşündüğümüz ve literatürdeki anlamına oturttuğumuz zaman herhangi bir problemin olmadığını görürüz. Zîra gam kelimesinin tasavvufî anlamı, sevenin sevgilisi uğrunda seve seve katlandığı zorluklar ve sıkıntılardır. Tasavvufta sevgili Allah olduğuna göre, sâlik onun uğrunda katlanmak zorunda bulunduğu zorluk ve sıkıntılardan şarapla kurtulacaktır. Zîra o, Hâletî'nin de ısrarla vurguladığı gibi vahdet içkisidir, İlâhî aşk şarabıdır. O aşk şarabıyla sarhoş olan dünya şarabının bulunduğu kadehi elinin tersiyle iter, ona tenezzül dahi etmez, üstelik İlâhî aşk şarabını içenlerin âh u figânı Allah'ın şefkat denizini coşturur.

Eserde yer alan pîr-i mugân, şâhit, mutrip, harâbât vb. gibi diğer unsurları da şair, tasavvufun kendine has dili ve sistemi içinde ele alıp işlemiştir. Bu unsurları tek tek ele almak yerine eserin tasavvufî atmosferini vermesi bakımından can alıcı bir iki örnekle yetinmeyi uygun buluyoruz. Şair, eserin sabahın özelliklerinin anlatıldığı 11. makalesinde, edebî sanatların, bilhassa hüsn-i tâlillerin ustaca kullanılarak güneşin doğuşuyla birlikte başlayan sabahın tasvir edildiği beyitlerden sonra, sabah vaktinin her âh okunun hedefine ulaştığı bir feyiz ve bereket zamanı olduğundan, gönül ehli âşıkların sabah vaktinde göz yaşlarını kanlı ırmağa dönüştürdüğünden, figanlarını yine bu vakitte yükseltiklerinden, âriflerin bu vakitte uykuyu terkettiklerinden, duâların da bu vakitte kabul olunduğundan bahseder ki bunlar, seher vaktinin ganîmet sayıldığı bu vakitlerde yapılan duâ ve ibâdetlerin kabul edilme ihtimallerinin çok fazla olduğu dînî-tasavvufî olgusunu üzerine basarak vurgulamaktan ibarettir.

Sonuç olarak Hâletî, mutasavvıf bir şair olmamasına rağmen duygularındaki samîmiyet ve bunu üslûbuna yansıtmadaki hüneri ile tamâmen tasavvufî mâhiyetteki eserini, dili ağır olmasına rağmen, akıcı ve etkileyici kılmayı başarmıştır.

II. BÖLÜM: SÂKÎ-NÂME'NİN TENKİTLİ METNİ

a. Sâkî-nâme'nin Nüshaları ve Tenkitli Metne Dâhil Edilen Nüshaların Tavsifleri

Eserin beşi yurt içindeki kütüphânelerde, biri ise yurt dışında olmak üzere altı adet yazma nüshası tesbit edilmiştir. Tüm nüshalarda 1 tevhit, 1 hâtime ve 15 makâle bulunmakta olup beyit sayıları da yaklaşık olarak aynıdır.

1. A. Atıf Efendi Ktp., 2067:

Sâkî-nâme'yi de ihtivâ eden bu dîvân nüshası, 201x118 mm. ölçülerinde, ortalama 19 satırlı, 2 sütunlu, ta'lik hatlı, mukavva ciltli, âharlı kâğıtlı bir nüsha olup müstensihi ve istinsah tarihi belli değildir.

Başı: Gel ey sāḳi-i kilk olup tīz-kām
Tehī-sāz-ı ḫumm-ı devāt ol müdām

Sonu: Yetişdür dem-i ʻārifāndan meded
Dilüm ḳılma hem-ṣoḥbet-i dīv ü ded

Sâkî-nâme, 89b-103b varakları arasında olup beyit sayısı 515'tir. A nüshası ile YK nüshaları arasında önemli oranda benzerlikler bulunması -genelde, başlıkların, beyit tertibinin ve farklarının aynı olması gibi- bu iki nüshanın aynı kola mensup olduğunu düşündürtmektedir. Buna ilâveten, cahil bir müstensihin elinden çıktığını düşündüğümüz A nüshasında, YK nüshasına göre fark gibi görülen çoğu kelimelerin durumu ise ya vezin, ya da anlam bakımından metne uymayan ve büyük oranda bâriz kâtip hatalarından kaynaklanmaktadır.

2. C. Rieu, Add. 7925:

British Museum'da Türkçe Yazmalar bölümünde bulunan bir mecmuanın 195. sayfasında kayıtlı olan bu nüshayı görme imkânımız olmamış, hakkındaki bilgiler ise ilgili katalogdan temin edilmiştir. Katalogda belirtildiğine göre şairin bu nüshada bulunan Sâkî-nâme'sinin beyit sayısı da 515'tir. (Bu mecmuada Hâletî'nin Sâkî-nâmesi'nin yanı sıra Nev'i-zâde Atâyî (ö. 1635), Şeyhülislam Yahyâ Efendi (ö. 1643-44), Riyâzî (ö. 1644), Cem'î Mehmed (ö. 1659) ve Şeyhî Mehmed Efendi (ö. 1732)'nin de sâkî-nâmeleri bulunmaktadır)[24].

3. Üniversite Ktp., TY. 4097:

İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, 17 Ağustos 1999 depremi sebebiyle zarar gördüğünden onarım sebebiyle süresiz kapatılmış ve bu sebeple Ü nüshasını görmemiz ve hakkında yeterli bilgi edinmemiz (25.7.2000 itibarıyla) mümkün olmamıştır. Prof. Dr. Tunca Kortantamer ve Yrd. Doç. Dr. Rıdvan Canım'ın bildirdiklerine göre Ü nüshası bir mecmua olup şairin Sâkî-nâmesi 54b-58a varakları arasındadır ve beyit sayısı 520'dir[25].

---

24 Charles Rieu, *Catalogue of The Turkish Manuscripts in The British Museum*, London 1888, s. 195.

25 T. Kortantamer, *a.g.m.*, s. 87; R. Canım, *a.g.e.*, s. 61.

4. T1. T.S.M. Ktp., Hazine 894:

Sâkî-nâme'yi de ihtivâ eden bu dîvân nüshası, 195x102 mm. ölçülerinde, ortalama 25 satırlı, 2 sütunlu, nesta'lik hatlı, siyah deri ve üzeri yeşil kumaş kaplı ciltli, âharlı elvan kâğıtlı, söz başları ve cetvelleri kırmızı bir nüsha olup İbrahim b. Ahmed eş-Şehriyâr tarafından h. 1079 tarihinde İstanbul'da istinsah edilmiştir.

Başı: Gel ey sāḳi-i kilk olup tīz-kām
Tehī-sāz-ı ḫumm-ı devāt ol müdām

Sonu: Yetişdür dem-i ʻārifāndan meded
Dilüm ḳılma hem-ṣoḥbet-i dīv ü ded

Sâkî-nâme, 148b-158a varakları arasında olup beyit sayısı 501'dir. Bu nüsha Hâletî dîvânına âit nüshalar içinde hem en hacimli, hem de bilhassa gazelleri bakımından farklı tertipleri bir arada bulunduran güvenilir ve önemli bir nüshadır. Nüshada bulunan sâkî-nâme metni beyit sayısı bakımından YK'dan 17 beyit az olmakla birlikte istinsah tarihi ve müstensihinin bilinmesi, bâriz kâtip hatalarının yok denecek kadar az olması da dikkate alınarak tenkitli metne dâhil edilmiş ve beyit tertibinde bu nüshaya uyulmuştur.

5. T2. T.S.M. Ktp., Hazine 917:

Sâkî-nâme'yi de ihtivâ eden bu dîvân nüshası, 295x150 mm. ölçülerinde, ortalama 29 satırlı, 2 sütunlu, ta'lik hatlı, siyah deri ciltli, âharlı kâğıtlı, söz başları ve cetvelleri kırmızı bir nüsha olup h. 1083 tarihinde İstanbul'da istinsah edilmiş olup müstensihi belli değildir. Sâkî-nâme'nin tamamı bu nüshada kenarda kayıtlıdır.

Başı: Gel ey sāḳi-i kilk olup tīz-kām
Tehī-sāz-ı ḫumm-ı devāt ol müdām

Sonu: Yetişdür dem-i ʻārifāndan meded
Dilüm ḳılma hem-ṣoḥbet-i dīv ü ded

Sâkî-nâme, 1b-13b varakları arasında olup beyit sayısı 500'dür. Müstensihi belli olmayan ve istinsah tarihi h. 1083 olan bu nüshanın beyit sayısı, tertibi, ve farklarındaki benzerlik oranı, hatta yanlışlarının dahi aynı olması T1 nüshasından kopya edildiği kanaatini doğurmuştur.

6. YK. Yapı Kredi Bankası Sermest Çiftçiler Ktp., nr. 706:

Sâkî-nâme'yi de ihtivâ eden bu Külliyât-ı Hâletî nüshası, 226x143 mm. ölçülerinde, ortalama 17 satırlı, 2 sütunlu, ta'lik hatlı, zencirekli, şîrâzeli, kırmızı meşin ciltli, âharlı kâğıtlı, söz başları kırmızı bir nüsha olup istinsah tarihi, hazırlanmakta olan kataloğunda belirtildiğine göre 18. yüzyılın başları olarak tahmin edilmektedir ve müstensihi belli değildir.

Başı: Gel ey sāḳi-i kilk olup tīz-kām
Tehī-sāz-ı ḫumm-ı devāt ol müdām

Sonu: Yetişdür dem-i 'ārifāndan meded
Dilüm ḳılma hem-ṣoḥbet-i dīv ü ded

Sâkî-nâme, 160b-176a varakları arasında olup beyit sayısı 518'dir. Bu nüsha inceleme imkânı bulduğumuz nüshalar içinde beyit sayısı bakımından en hacimli olan nüshadır.

b. Tenkitli Metnin Hazırlanmasında, Transkripsiyon ve İmlâsında İzlenen Yol

Beyit sayıları dahi yaklaşık olarak aynı olan bu nüshalar arasında nüsha farkları bakımından da önemli bir ayrılık yoktur. Farkların bir kısmı A ve YK'da olup T1 ve T2'de olmayan beyitlerden, önemli bir kısmı ise -yukarıda da değinildiği üzere- A müstensihinin bâriz kâtip hatalarından, bir kısmı ise yine A müstensihinin bazı beyitleri parçalamak sûretiyle yeni beyitler oluşturmak gibi tasarruf ve karıştırmalarından kaynaklanmaktadır. Nüsha sayısının ve farkların azlığı sebebiyle görme ve inceleme imkânı bulduğumuz bu dört nüshayı (A, T1, T2, YK) da tenkitli metne dahil ettik. Bununla birlikte nüshalardan hiçbirisini her yönüyle tek başına esas almadık. Yukarıda da değinildiği üzere beyit tertibinde T1 nüshasına uyduk, vezin ve anlam bakımından hatalı şekillerle bâriz kâtip hatalarını da fark olarak gösterdik ve bunlarda vezin ve anlam bakımından doğru olan şekli metin içinde verdik.

Metnin transkripsiyonunda bilimsel eserlerde uygulanagelen MEB İslâm Ansiklopedisi transkripsyon sistemi kullanılmıştır. Kelimelerin okunuş ve yazılışlarında devrin dil özellikleri göz önünde bulundurulmuş, ayrıca Redhouse sözlüğü ile Prof. Dr. İsmail Ünver Bey'in makalesinde teklif ettiği okunuş ve şekiller genelde esas alınmağa çalışılmıştır[26]. Buna ilâveten sâkî vb. bazı kelimeler vezin gereği kısa okunduğu yerlerde kısa şekilleriyle yazılmış, buna mukabil uzun okunması gereken yerlerde -bilhassa izafet kesrelerinde- ise uzun şekilleri yazılmamıştır. C ve ç'li şekilleri nüshalarda karışık olarak yazılan gonçe-gonce kelimelerinden gonce şekli tercih edilmiştir. Nüshalarda son derece bozuk veya noksan olan yerler (bir şekilde okunabilen veya tahmin edilebilen şekiller de dâhil) köşeli parantezle gösterilmiştir.

Tenkitli metinde beyit sayısı 521 olarak tesbit edilmiştir. Görme imkânı bulamadığımız Üniversite Ktp. TY. 4097 nolu nüshasının beyit sayısının 520 olarak bildirildiği ve bazı beyitlerin biri diğerinde olmaması, farkların daha ziyâde A nüshasından kaynaklanan bâriz kâtip hatalarından oluşması, sonuç olarak, hem eserin nihâi beyit sayısının 520 civarında olabileceğini, hem de şairin gazellerindekinin aksine Sâkî-nâmesi'nde önemli herhangi bir değişikliğe gitmediğini düşündürtmektedir.

26 Sir James W. Redhouse, Turkish And English Lexicon, Beirut 1987; İsmail Ünver, "Çeviriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler", *A.Ü. DTCF, Türkoloji Dergisi*, c. 11, sy: 1, Ankara 1993, s. 51-89.

c. Sâkî-nâme'nin Tenkitli Metni

SÂKÎ-NÂME-İ HÂLETÎ

Sāḳī-nāme-i İftitāḥ-ı Süḫan be-Tevḥīd-i Bārī
'Azze Şāne

Fe'ūlün Fe'ūlün Fe'ūlün Fe'ūl

1 Gel ey sāḳi-i kilk olup tīz-kām
Tehī-sāz-ı ḫumm-ı devāt ol müdām

2 Mey-i ṣāf-ı vaḥdetden it neşve-dār
Sürūd-ı dilüm hūda ḳılsun ḳarār

3 Ḫudāyā beni eyle 'ışḳuñla mest
Yeter virdi ḥükmin dil-i ḫod-perest

4 Ġamuñ neşvesiyle serüm ḳıl bülend
Ḳoma gerden-i cānumı bī-kemend

5 Mey-i şevḳle ḳıl dilüm Cem-cenāb
Gözüm eyle bir kīl-i yāḳūt-ı nāb

6 Sirişküm eger olmaya sāz-gār
Reg-i cānum it nāk-veş ḳatre-bār

7 Dimāġum fesād-ı riyādan ṣaḳın
Dem-i vā-pesīnüm ḫatādan ṣaḳın

8 Olursam eger sehv-ile tevbe-kār
İçür bāde-i 'ışḳı bī-iḫtiyār

9 Beni eyle mest-i mey-i iḫtiṣāṣ
Bu 'aḳl u bu idrākden ḳıl ḫalāṣ

10 Derūnum aña ḳıl ḫum-ı māye-dār
Ḳoma ger nemek-rīz ola rūzgār

11 Sirişkümle pā-der-gil it dem-be-dem
K'olam kūy-ı 'ışḳuñda s̲ābit-ḳadem

12 İdüp bezm-i şevḳüñde sāġar be-dest
Dilüm ḳılma ḥayrān-ı lez̲z̲et-perest

13 Derūn-ı ḫum-ı dildeki ṣāf rāz
Beni eylesün dehrden bī-niyāz

1

Maḳāle-i Yeküm der-Ḫiṭāb-ı Sāḳī ve
Şürū'-ı der-Ḥasb-i Ḥāl-i Ḫīş

1 Getür sāḳi ol āb-ı cān-perveri
K'ola teşne dil tāb-ı ġamdan berī

2 Reh-i ġamda oldı tenüm tīre ḫāk
Aña ḳıl mey-i rūşeni cān-ı pāk

3 Niçe bir göründükçe ceyş-i belā
Iraḳlardan olursun āteş-nümā

4 Ġamum şu'lesi üzre dökmezseñ āb
Derūnumda dil ḥāli olur ḫarāb

5 Eger olmasañ ceste mānend-i berḳ
Vücūdum olur seyl-i endūha ġarḳ

6 Görürsem eger zevraḳuñ ser-nigūn
Dil ü dīdem olur iki baḥr-i ḫūn

Tevḥīd A. 89b, T1. 148b, T2. 1b (Sâkî-nâme'nin tüm metni T2 nüshasında kenarda kayıtlı olup Tevhîd'in başlığı hâriç diğer başlıklar bu nüshada bulunmamaktadır.), YK. 160b

Başlık: Sāḳī-nāme-i Ferīdu'r-Rūm Mevlānā 'Azmī-zāde Ḥāletī Efendi el-Merḥūm T1, T2

2 Mey-i: Beni A, YK; neşve-dār: neş'e-dār A

3 Yeter: Tīz A

4 neşvesiyle: neş'esiyle A

6 olmaya: olmasa A

10 ger: kim A

12 sāġar: -YK

1 A. 90a, T1. 148b, T2. 1b, YK. 161a

3 Iraḳlardan olursun: Olursun ıraḳlardan A

6 baḥr-i ḫūn: baḥr çün A

7 Baña bādeden mümkin olmaz ferāġ
Şi'ār u diṣār olmadan dāġ dāġ

8 Gül-i cāmdan kim olam nā-ümīd
Olur üstüme tīġ-keş berg-i bīd

9 Virürse eger cemre-i cür'a tāb
Bu ben ḫāki ḳor lerze-i ıżṭırāb

10 Görüp ẕa'fum ey sāḳi-i mihrbān
Eger nūş-ı meyden virürseñ tüvān

11 Ġam-ı ḥālüme gösterem dest-bürd
İdem kūh-ı pūlādı müştümle ḫurd

12 'Anā ceyşine eyleyem her zamān
Hücūm-ı Peşen ḥamle-i Ḳahramān

13 Ḳaçan kim idem na're-i dil-şikāf
Ola Çīn'üñ āhūsı pīçīde-nāf

14 Ruḫum olmasa bādeden bāde-gūn
Közine beni yañdurur dehr-i dūn

15 Vücūdumda miḥnet ḳomaz tāb hīç
Virür küşti-gīr-i belā pāy hīç

16 Ġam-ı dehre anuñla virdüm gezend
Ol itdi beni Rüstem-i dīv-bend

17 Beni ġūl-i endīşe-i hevl-nāk
Eger ol yetişmezse eyler helāk

18 Çü māhī olur ḳalbüm ansız ṭapan
Ḥayātum ol āb-iledür her zamān

19 Ol olmazsa dehlīz-i dārü'l-ġurūr
Olur başuma teng çün çeşm-i mūr

20 Benüm neşve-i cāmla şol peleng
Ki ebri ḳoyup çerḫ-ile ide ceng

21 İdüp bādeden ḳısmet-i nūr u tāb
Süheylüm meh eyle mehüm āftāb[21]

22 Beni eyle rıṭl-ı girān-ile mest
Çü nev-devletān himmetüñ ḳılma pest

23 Derūnumda zaḫm-ı ġama yoḳ ḥisāb
Gerek şüst ü şū yine ḫum ḫum şarāb

11 gösterem: gösterüp A
21 Süheylüm: Şehlā kim A
22 -A

2

Maḳāle-i Düvüm der-Ḫiṭāb-ı Sāḳī ve Ta'arruż-ı
be-Ṣıfat-ı Bāde vü Cām der-Żımn-ı An Ḫiṭāb

1 Bu bezm oldı mīnū-yı Kāvūs-vār
Ḫırām eyle ey sāḳi ṭāvūs-vār

2 Gehī baḫt-ı ṣayyād olup sāz-gār
Ayaġıyla gelmez mi dāma şikār

3 Gören cām u rūyuñ dü-peyker ṣanur
Nihāl üzre iki gül-i ter ṣanur

4 Eger olsa destüñde cām-ı şarāb
Döner bir felekle meh ü āftāb

5 Ḳanı sāḳi ol kāle-i ḫoş-nümūd
K'ana nār u nūr ola hep tār u pūd

6 N'içün çıḳmaz ol māh-ı nā-kāste
Derūn 'ālemin iden ārāste

7 Bulunmaz mı ol merhem-i Cem-pesend
Ki dāġ-ı dil andan olur bī-gezend

8 Anuñla olur zaḫm-ı endūh pāk
Aña ḫuşk-bend olamaz sūd-nāk

9 Ḳanı sāḳi ol āteş-i 'aḳl-sūz
Şebi eyleyen şu'lesiyle çü rūz

10 Ḳanı ol derūn-perver-i şeyḫ ü şāb
İden ḳalbi rūşen viren cāna tāb

11 Anuñla olur peşşeler pīl-zūr
Ṣalar şīre pençe eger içse mūr

12 Anuñla olur saḫt-bāzū-yı merd
O ḳuvvetle göġsin döger ehl-i derd

13 Eger olmasaydı mey-i cān-feżā
Ser-i mār-ı endūha kim ḳordı pā

14 Ḳılup ża'f-ı Ḳays-ı tedārük-peẕīr
İder Kūh-ken'le anı pençe-gīr

2 A. 90b, T1. 149a, T2. 2a, YK. 161b
13 cān-feżā: cām-feżā A

15 Teh-i pāda ḳalsaydı bir ḫaste mūr
Olur cür'asın çekse Sīmurġ-ı zūr

16 Anuñla gelür cism-i rindāna tāb
Düşer ḫāke ṣan pertev-i āftāb

17 Bulursañ eger keştī-i ġamda zīr
Sañа zūr-ı ṣahbā olur nā-güzīr

18 Eger olmasa bāde-i erġavān
Ḳalur mıydı bir kimse beñzinde ḳan

19 Olur neşvesinden anuñ lā-cerem
Külāh-ı nemed reşk-i dīhīm-i Cem

20 Felek zer-geri la'lin itmiş müẕāb
Bozulduḳda zer-tāc-ı Efrāsyāb

21 Ḳanı sāḳi ol gevher-i dil-fürūz
O ser-māye-i ḫᵛāce-i nīm-sūz

22 Zihī la'l-i sīr-āb kim kān deger
Zihī māh-ı gerdūn gerdān deger

23 Eger olsa rindān siper-dār-ı cām
Ḳalur tīġ-i ḫūn-rīz-i ġam der-niyām

24 Ḳanı sāḳi ol cām-ı raḫşān ḳanı
Hilāl olmamış bedr-i tābān ḳanı

25 Düşürseñ sipihre eger 'aks-i cām
Olur āftāb-ı seḥer māh-ı şām

26 Eger dinse aña ṭutulmuş güneş
Ne mümkin gele ṭab'-ı rindāna ḫoş

27 Anı mihr ü māha kim itse ḳıyās
Olur ṣoñra maḫcūb-ı encüm-şinās

28 Dise aña bīcāde-i kān-ı cūş
İder tevbe biñ kerre cevher-fürūş

29 Eger kirm-i şeb-tāba virseydi tāb
Olur āteşinden semender kebāb

30 Ol olmazsa artar ġam-ı cān keẕā
Olur beççe-i mārlar ejdehā

31 Ded ü dāmdur hep emel-pīşesi
Mey-i āteşīndür anuñ tīşesi

32 Dimāġı ider dürdi pür-būy-ı müşk
Olur şu'lesi şūşe-i zer-i ḫuşk

33 Eger rūşen itmezse ḳandīl-i cām
Olur revnaḳ-ı deyr-i dil nā-tamām

34 Kesel def'ine sāḳiyā çāre ḳıl
Cihān fikretin dilden āvāre ḳıl

35 Virüp sāz-ı ḫamyāzeye zīr ü bem
Edebden ḫurūc itmesün mest-i ġam

36 Olan çār-mīḫ-i ṭabī'atde zār
İrişmezse ol olamaz rest-gār

37 Ṣunup sāġar ey sāḳi-i nūş-ḫand
Der-i çāre-sāzīden it ref'-i bend

38 Bulunmaz senüñ gibi bir merd-i kār
K'ola ḫaṣm-ı cān-ı ġam-ı rūzgār

39 Meyüñ nār iken beẕl ider bezme nūr
Olur ḳāmetüñ ġayret-i naḫl-i Ṭūr

40 Çü māh-ı sipihr olmasañ tīz-rev
Nigāhuñdan itsek ṣafā nev-be-nev

41 Alursañ ele cām-ı āyīne-tāb
Olur rind İskender-i Cem-cenāb

42 Añı nūş iden merd-i şūrīde-kār
Ṣanur oldı Cemşīd'e mīrāṣ-ḫᵛār

43 Odur eyleyen cān gözin pür-cilā
Olur tākünüñ ġūresi tūtyā

44 Virür ḫastegān-ı ġama intihāż
Anuñla gider dīdelerden beyāż

45 Ṣurāḥīsi aġzında pūşīde sīb
Olur ġabġab-ı ḥūr-veş dil-firīb

46 Ḳapaġındaki resm-i şekl-i peleng
İder her zamān ebr-i miḥnetle ceng

---

15 Tl'de kenarda sah notu ile yazılan bu şekil, anlam bakımından tercih edilmiştir. Bu mısranın metnin içindeki şekli ise şöyledir: Ḳad-i pāda zār olsa bir reste mūr.

19 neşvesinden: neş'esinden A

21 nīm-sūz: nīm-rūz A

28 bīcāde-i: piçāde-i A

41 Alursañ: Alursa A

43 ġūresi: ġudresi A

47 Yazılsaydı anda eger naḳş-ı şīr
Olur şīr-i gerdūnla pençe-gīr

48 Ṣulansa sebūsıyla ger şūre ḫāk
Çıḳar tārem-i çerḫe dek anda tāk

49 Olur ṭıynı çün ṭıynet-i serv ü bān
Çeker tāzelikde mey-i erġavān

50 Ḳanı sāḳi ol bikr-i ʿAẕrā-ʿiẕār
Ki evvel Cem olmış aña ḫāst-gār

51 Anuñ dest-i peymānıdur naḳş-ı hūş
Olur rū-nümāsı dil-i pür-ḫurūş

52 Daḫı bezme gelmez mi ol dil-sitān
O ked-bānu-yı ḫāne-ḫīz-i muġān

53 Ḳanı öyle nūşābe-i Cem-tebār
Ki mīnā-nişīn ola Belḳīs-vār

54 Ḳanı ol ʿarūs-ı şeb-i ʿizz ü nāz
Ki gül-gūn tutuḳla olur cilve-sāz

55 Anuñ gibi kim gördi bir duḫteri
Meh-i rūze oldıḳça ola perī

56 Dil ü dīn ü ʿaḳl üstine ḳan ider
Niçe sāliki Şeyḫ-i Ṣanʿān ider

57 Anı şol gedâ kim çeker sīneye
Geçer pāy-ı iḳbāli gencīneye

58 Diler cān u dil tāb-ı mey her zamān
Yanar rūz u şeb şemʿ-i zindāniyān

59 Ne mey kim vücūduñda gösterse cūş
Ne reg ḳor ne pey itmedük pür-ḫurūş

60 Ne mey cürʿasın içse bir tīre-ḫāk
Olur maʿden-i cevher-i cān-ı pāk

61 Ne mey genc-i şevḳi ḳaçan ḳılsa bāz
İder luṭf-ı eflākden bī-niyāz

62 Ḳanı sāḳiyā ol gül-i bezm-i gerd
K'olur tāze pıñar içen sāl-ḫurd

49-50: 50-49 A, YK
51 Olur: Olup A, YK
60 -T2

63 Ḳanı öyle Gül-gūn-ı Şeb-dīz-tāz
Bula maġz u tenden nişīb ü firāz

64 Diseñ ehl-i bezme dükendi şarāb
O nā-ḫoş ḫaberden olur zehre āb

65 Ḳomaz kim ola rind-i ḫāṭır-figār
Zebūn-ı ġalaṭ-kāri-i rūzgār

66 Sirişk-i ġamuñ āḫiri ḫūn olur
Ṣoñunda ciger laḫtı bīrūn olur

67 Çü bī-reng eyyāma yoḳ iʿtibār
O şengerf-sūde gerekdür be-kār

3

Maḳāle-i Siyum der-İstimālet-i Sāḳī ve İẓhār-ı
Ḥüsn Ṭaleb-i der-Ṣūret-i Kasem

1 Getür sāḳi bir bikr-i tābende-rūy
K'ola ḫāne-i Cem'de nādīde-rūy

2 Ḳıla ṭabʿ-ı pīr-i ġamı pür-ḫurūş
İde rind rūyına baḳduḳça cūş

3 Ḳadem-rence ḳıl bezme gel sāḳiyā
Ḳatı nāzük ancaḳ maḥal sāḳiyā

4 Ḫırām eyleseñ sen çü serv-i sehī
Olur mürdeden daḫme-i ġam tehī

5 İdüp gül-bün-i ḳaddün efrāḫte
Biraz eyle bülbüllerüñ fāḫte

6 Fürūġ-ı meyi şemʿ-i kāşāne ḳıl
Aña ḫayl-i rindānı pervāne ḳıl

7 Eger bezme itmezse rindān şitāb
Yeter çeşm-i mestüñ ḥarīfi şarāb

8 Be-nāz-ı ṭabībān-ı bīmār-ı ʿışḳ
Be-derd-i maḥabbet be-tīmār-ı ʿışḳ

63 Şeb-dīz-tāz: Şeb-dīz-i nāz A
64 Diseñ: Dimeñ T2; zehre āb: zehr-āb A
65 Ḳomaz: Ḳoma A
67 bī-reng: nīreng-i A
3 A. 92b, T1. 150b, T2. 4a, YK. 163b
1 nādīde-rūy: nādīde-şūy A
7 ḥarīfi: ḥarīf A

9 Be-ref'-i serā-perde-i 'izz ü nāz
Be-rūmāli-i secde-gāh-ı niyāz

10 Be-çāk-i girībān-ı mestān-ı şevḳ
Be-cūş-ı dil-i zīr-destān-ı şevḳ

11 Be-şeydāyi-i bülbül-i ārzū
Be-reng ü be-būy-ı gül-i ārzū

12 Be-fevvāre-i zaḫm-ı tīr-i belā
Be-çengāl-i ḫūnīn-i şīr-i belā

13 Be-endūh-ı ṣad-sāle-i pīr-i 'ışḳ
Be-teslīm-i bī-bāk-i naḫcīr-i 'ışḳ

14 Be-āb-ı ḥarāret-keş-i tīġ-i nāz
Be-tāb u teb-i firḳat-i cān-güdāz

15 Be-gül-gūne-i şāhid-i bāde-nūş
Be-bī-rengi-i 'āşıḳ-ı pür-ḫurūş

16 Be-bī-bāki-i ġamze-i tīr-dūz
Be-bī-raḥmi-i ḥasret-i sīne-sūz

17 Be-ser-gūşi-i şūḫ-ı 'āşıḳ-perest
Be-āmīziş-i naḫl-i bālā vü pest

18 Be-kūh-ı maḥabbet be-deşt-i cünūn
Be-rīg-i beyābān-ı bī-reh-nümūn

19 Be-maġz-ı mey-ālūde-i bāde-ḫ^{v}ār
Be-gül-şekker-i feylesūfān-ı kār

20 Be-ḫūn-pāşi-i çeşm-i firḳat-keşān
Be-ḫūn-rīzi-i ġamze-i meh-veşān

21 Be-ceyş-i ġam u miḥnet-i rūzgār
Be-serdāri-i ḥasret-i Kird-gār

22 Be-redd-i dil-i 'āşıḳ-ı sīne-kūb
Be-ġavvāşi-i bāde-i sīne-rūb

23 Be-ḫam-ḳaddi-i pīr-i mey-ḫāne-vār
Be-evżā'-ı mest-i tevāżu'-güẕār

24 Be-āh-ı derūn-perver-i ehl-i derd
Be-şeb-dīzi-i dūd-ı gītī-neverd

25 Be-zūr-ı taḥammül be-bār-ı sitem
Be-telḫī-i ṣabr-ı gelū-gīr-i ġam

26 Be-pür-gūyi-i mücrim-i 'öẕr-sāz
Be-pīçīde-güftār-ı gūyā-yı rāz

27 Be-ser-tīzi-i tīşe-i ser-şiken
Be-maḫlūli-i manṣıb-ı Kūh-ken

28 Be-ḫār-ı teh-i pāy-ı Mecnūn-ı 'ışḳ
Be-ḫūn-ḫ^{v}āri-i rīg-i hāmūn-ı 'ışḳ

29 Be-dil-dāri-i mūy-ı ḫoş-būy-ı yār
Be-sevdā-ger-i çīn-i gīsū-yı yār

30 Be-müjgān-ı ḫūn-beste-i ehl-i rāz
Be-cārūb-ı der-gāh-ı şāhān-ı nāz

31 Be-üstādi-i ġamze-i puḫte-kār
Be-şākirdi-i fitne-i rūzgār

32 Be-ṣayyādi-i 'işve-i dām-sāz
Be-pādāmi-i kebg-i ḫandān-ı nāz

33 Be-tīr-i nigāh-ı teġāfül-medār
Be-zaḫm-ı dil-i 'āşıḳ-ı sīne-dār

34 Be-zaḫm-ı nemek düşmen-i tīr-i ġam
Be-dest-i maḥabbet be-şemşīr-i ġam

35 Be-deryā-yı miḥnet be-girdāb-ı 'ışḳ
Be-şevḳ-i tesellā be-sīm-āb-ı 'ışḳ

36 Be-ṣaf-dāri-i nīze-dārān-ı mār
Be-dem-dāri-i ġamze-i tīġ-dār

37 Be-bī-hūde-gūyā-yı ṭāmātiyān
Be-gūş-ı girān-ı ḫarābātiyān

38 Be-efsürde-ṭab'ī-i zühhād-ı serd
Be-āteş-fürūzī-i erbāb-ı derd

39 Be-bī-maġzi-i sākin-i ḫān-ḳāh
Be-teslīm-i rindān-ı güm-kerde-rāh

40 Be-āh-ı peşīmāni-i bāde-ḫ^{v}ār
Be-maġrūri-i ṣūfi-i süst-kār

41 Be-āzādi-i ḫāṭır-ı bāde-nūş
Be-bī-derdi-i zāhid-i ḫırḳa-pūş

42 Be-bed-kāri-i vā'iẓ-i 'unf-kīş
Be-ḫūn-bāri-i 'ārif-i sīne-rīş

---

21 Be-ser-dāri-i: Be-şeh-dāri-i T2

22 Be-ġavvāşi-i: Be-ferrāşi-i A, YK

35 Be-şevḳ-i: Be-sūḳ-i A

36 -A

43 Be-ḫırmān-ı dil-beste-i luṭf-ı yār
Be-ye's-i dil-i sāyil-i beste-kār

44 Be-ser-sāḳi-i reşki-i iltifāt
Be-dil-düzdi-i ʻişve-i bī-s̱ebāt

45 Be-maḳbūli-i şāhid-i ḫoş-edā
Be-merdūdi-i daʻvi-i bī-güvā

46 Eger kim ṭutarsañ bu sevgende gūş
Olursun s̱enā-kār-ı deryā-yı hūş

47 Eger eylemezseñ aña iʻtibār
İder rindler nā-gehī bed-tebār

4

Maḳāle-i Çehārüm der-Ṣıfat-ı Muġannī ve Muṭrib ve İstidʻā-yı Sürūd ve Zaḫme-i Rūd

1 Dimiş mürşid-i ḫān-ḳāh-ı muġān
Şu dem k'eytdi şarṭ-ı ṭarīḳın beyān

2 Çü Nāhīd ü ḫurşīd-i gītī-fürūz
Getürmek gerek meclise sāz u sūz

3 Eger meclis olursa bī-nāy u çeng
Olur daḫmede cāy-ı Cemşīd teng

4 Ne mümkin ki revnaḳ bula kār-āb
Eger olmasa bāng-i rūd u rebāb

5 Münāsib mi ey muṭrib-i dil-firīb
Ḳala böyle gül-zār bī-ʻandelīb

6 Muġannī sürūduñ gerekdür bülend
Ki andan ola ʻulviyān behre-mend

7 Muḫālifdür olsa felek naġme-sāz
Saña iltica eyler erbāb-ı rāz

8 Yine kāḫ-ı dehri pür-āvāze ḳıl
Bu ṭāḳ-ı kühen naḳşını tāze ḳıl

9 Cihān her zamān ḫāric-āhengdür
Anuñ ṣavtı hep naḳş-ı nīrengdür

10 Bilürsin bu şeş-ḫānenüñ dem-be-dem
İderler bemin zīr ü zīrini bem

11 Gehī dest-i devrān gelū-gīr olur
Ser-efrāzlıḳ sū'-i tedbīr olur

12 Nevā-yı tenezzülden ol perde-sāz
Yiter evc-gāh-ı taʻallülde sāz

13 Çü yirden gögi eylemez farḳ mest
Ḳıl āvāzeñi sen de bālā vü pest

14 Senüñ gibi bulmaz ḥarīfān-ı rāz
Der-i ḫāne-i feyże bir perde-sāz

15 Eger itmeseñ perdeñi zīr ü bem
Bilinmezdi sırr-ı vücūd u ʻadem

16 Gehī perde-dersin gehī perde-dār
Senüñ ḳabż u basṭuñdur āḫir medār

17 Olur ehl-i zühde sürūduñ ḥicāb
Bulur rind her perdeden fetḥ-i bāb

18 Sürūduñla olsañ sen ey merd-i kār
Ḥudī-ḫvān-ı nüh üştür-i rūzgār

19 Olup dīdeden az zamān içre dūr
İder ehl-i dil tā ḳıyāmet ḥużūr

20 Eger eyleseñ naġme-i dil-sitān
Olur revzen-i gūş-ı cānlar devān

21 Sürūduñdan itseñ eger ki ferāġ
Olur rinde her cām bir tāze dāġ

22 Olursañ ṣabādan eger naġme-sāz
Olur çīn-i pīşāni-i rūd bāz

23 Eger eyleseñ Iṣfahān'dan sürūd
İder rūdlar nāle-i Zinde-rūd

24 Olur ḫalḳ ʻāşıḳ ḳulaḳdan saña
Virilmiş ʻaceb ḥāl Ḥaḳḳ'dan saña

25 Eger itseñ āvāze-i evc-gīr
Eliyle uṣūlüñ ṭutar çerḫ-i pīr

26 Virüp sāzına Zühre'nüñ geh ḳarār
Olur naġme-i çengüñe gūş-dār

---

46 s̱enā-kār-ı:şinā-kār-ı A

4 A. 93b, T1. 151a, T2. 5a, YK. 165a

Başlık: ve Zaḫme-i Rūd -T1

6 behre-mend: behr-mend T1

20 revzen-i gūş-ı: revzen-i gūşa A

27 Ḳanı öyle bir pīr-i ferḫunde-dem
Vire bezm-i Cem'den ḫaber dem-be-dem

28 Hemān tār-ı zülfine beñzer o rūd
Atılmamış ola aña daḫı pūd

29 Eger rişte-i ʻankebūt olsa tār
Olursın yine naġmede rāst-kār

30 Dönüp çūb-ı çenge belādan tenüm
Ġam-ı dehr ḫam ḳıldı ḳaddüm benüm

31 Benüm zīr-i ṣabrum olup bī-direng
Vücūdum hemān oldı bir köhne çeng

32 Vir evtār-ı çenge dem-ā-dem ḫurūş
Çü çeng itmeden dehr mālīde-gūş

33 Pes-i defde itme vücūduñ nihān
Ol āyīneye neyler āyīne-dān

34 Ne ḥācet aña virmek āteşle tāb
Yeter ḳurb-ı ruḫsār çün āftāb

35 Anuñ virmek isterse ḥaḳḳın felek
Zer-i maġribīsin bıraḳmaḳ gerek

36 Ṣadā virse nā-geh dehānuñda nāy
Olur cümle bezm ehli engüşt-ḫāy

37 Olursañ anuñla ne var naġme-sāz
İder çāha derd ehli ifşā-yı rāz

38 Ḳanı öyle bir tīr-zen-i cān-sitān
Cigerde ḳala āheni her zamān

39 ʻAceb ney degül mi ki ḳandīl-i cām
Ol olmazsa olmaz fürūzān tamām

40 Şeker-rīzden ol biraz naġme-ger
Neyüñ eyle tedrīcle ney-şeker

41 Senüñ gibi yoḳ tīz-res-i vaḳt-i kār
Ṣunulmış saña naġme-i āb-dār

42 Ḳanı sāḳiyā ol meh-i bī-ḳuṣūr
Viren gizli her gice ḫurşīde nūr

43 Degül çünki maʻlūm fercām-ı kār
N'içün fevt olur fırṣat-ı rūzgār

44 Yine bezme virürdi cāmuñla tāb
Duʻā eylesün saña her şeyḫ ü şāb

45 Ḫuṣūṣā ki ol pīr-i ferḫunde-pey
K'elinde döner āb-ı ḥayvāna mey

5

Maḳāle-i Pencüm der-Ṣıfat-ı Pīr-i Muġān ve Ṭaleb-kārī-i Telaṭṭuf be-Ṭarīḳ-i Ḫiṭāb

1 Bilünmek gerek ḳadr-i pīr-i muġān
Cemüñ mühr-dārı idi bir zamān

2 Ḫum-ı ser be-mührin eger itse bāz
Olur rūze-i reşk çün ʻıyd-ı nāz

3 Zamāneyle itmiş anı rūzgār
Ser-i ḫ^{v}ān-ı Kāvūs'da āb-dār

4 İder bezm-i Cemşīd çoḳ āb-ı rūy
Ḫarābātına olmaġa kāse-şūy

5 Daḫı öyle bir pīr-i ferḫunde-dem
Bu ḫum-ḫāneye baṣmamışdur ḳadem

6 Virür rinde dest-i belādan rehā
İder anı bir dem çeker ejdehā

7 Ḳanı öyle pīr-i mübārek-ḳadem
ʻAṣā-keşleri görmeye rūy-ı ġam

8 İder ilticā aña encām-ı kār
Gören dest-bürd-i ġam-ı rūzgār

9 Gelür aña elbette feryād-ḫ^{v}āh
Olan reh-zen-i dehr elinden tebāh

10 Elinden alınsa eger cām-ı mey
Virür ḳalbe tefrīḥ-i dīhīm ü key

11 Eger ṣunmasa sāġarın dem-be-dem
Olurdı ferāmūş ḳānūn-ı Cem

---

30 çūb-ı çenge: çūb-ı ḫuşke A
31 Benüm: Bem ü A
32 Vir: Dir A, YK

---

5 A. 95a, T1. 152a, T2. 6a, YK. 166b
4 bezm-i: bezl-i T2
6 ejdehā: ejderhā A
11-10: 10-11 A, YK

12 Cem'i eylemiş himmeti kām-yāb
Du'āsıyla pīr olmış Efrāsyāb

13 Baḳar aña Bercīs-i sencīde-hūş
Çü şākird-i nev-sāl-i pīçīde-gūş

14 Dil ehline feyż itdügi āb-ı rūy
Züḥal ṭal'atından olur jeng-şūy

15 Ḳanı öyle iksīri-i kār-dān
Elinde ḳamer şems olur her zamān

16 Zihī pīr-i nūrāni-i ṣubḥ-ḫīz
K'olur ḫāk-i mey-ḫāneye cür'a-rīz

17 Vaṣiyyet ḳılurken dimiş aña Cem
Mey ile ṣula der-gehüm dem-be-dem

18 Du'ā-yı ḳadehle o dikmezse tāk
Mey itmez derūn-ḫānesin tāb-nāk

19 Dilerseñ k'ola genc-i iḳbāl bāz
Gerekdür aña dem-be-dem keşf-i rāz

20 Eyā pīr-i pür-dān-ı kār-āzmāy
Olupdur serüñ sāye-endāz pāy

21 Velī eyleseñ na're pīrāne-ser
Düşer ḫāke murġ-ı hevā ser-be-ser

22 Olur mıydı ġam ceyşi gerdinde rūy
Eger itmeseñ dem-be-dem hāy u hūy

23 Elüñden çıḳan nāvek itmez ḫaṭā
Olup ḳāmetüñ yāyına zih 'aṣā

24 Seni eylemiş ḫalḳ cān-perveri
Virüp almada devr-i Cem'den beri

26 Ġam-ı dehr senden ser-efgendedür
Çü zühhād bilmez ḳapuñ ḳandadur

26 İden sensin ey melce'-i şeyḫ ü şāb
Ḫarābātuñ āteş-gehin tāze-tāb

27 İrādetdedür ḫayl-i mestān saña
İder reşk āẕer-perestān saña

28 İşitmiş degül gūş-ı hūş-yār u mest
Senüñ gibi dānā-yı ḥikmet-perest

23 a-b: b-a A, YK

29 Ṭutan kimdür ey pīr-i rūşen-żamīr
Felāṭūn'ı ḥikmetde saña naẓīr

30 İdersin suṭurlāb-ı la'līnle kār
Anuñ ḫammı birdür senüñ ṣad hezār

31 Sen olsın ki ey pīr-i ferḫunde-pey
Elüñden kim alsa eger cām-ı mey

32 Olur na're-i mest-i şūrīde-kār
Şikāfende-i zehre-i rūzgār

33 Ḳuṣūr itmiş ey pīr-i ferḫunde-ẕāt
Diyen saña saḳḳā-yı āb-ı ḥayāt

34 İder saña herkes sebūsın dırāz
Ḳapuñdan kim oldı tehī-dest bāz

35 Ṣunup dest-i rinde mey-i erġavān
İdersin ṡenāñ-ile raṭbü'l-lisān

36 Ḫudā itmesün şeb-çerāġuñ şikest
Seni görmesün ġamda rindān-ı mest

37 Ḳanı sāḳi ol bāde-i ġam-neverd
K'ola pīr-i mey-ḫāne-veş sāl-ḫurd

38 Ṣaçılsa ider cür'ası bī-direng
Siyeh ḫāki çün ṣandal-ı sürḫ-reng

6

Maḳāle-i Şeşüm der-Ṣıfat-ı Ḫarābāt

1 Seyāḥat-ger-i gīti-i bī-medār
Eger görmek isterse 'ömr-i dırāz

2 Ḫarābāta olmaḳ gerek reh-neverd
Ne lāzım çü bād ola bī-hūde-gerd

3 Virür raḫş-ı iḳbāl-i Cem'den nişān
Ḳapusundaki na'ller her zamān

4 Eger ḳopmasa gāhi andan ḫurūş
Olur mıydı eflāk pūlād-pūş

5 İden anda destārını rehn-i mey
Olur munṭaẓır tākle tāc-ı key

31 olsın: -T1, T2
6 A. 96a, T1. 152b, T2. 7a, YK. 167b
1 'ömr-i dırāz: ġamz-ı diyār T1, T2

6 Gelür dīv-i zerrīne-kefş-i kiyān
Gedāsı tehī-pāy olur her zamān

7 İden aña bir kerre vaż'-ı ḳadem
Revā taḫt-ı Kāvūs'dan ursa dem

8 Ḫarābāta vaḳf itmese cāmını
Añar mıydı kimse Cem'üñ nāmını

9 Ne kāndur ki yāḳūtı seyyāl olur
Gören anı elbette meyyāl olur

10 Ḳanı öyle bir sūḳ-ı cevher-fürūş
Degül anda rāyic meger naḳd-i hūş

11 Ṣulansa sebūsıyla bāġ-ı ümīd
Döker ḫançer-i bergini cūya bīd

12 Şu kim ḫummuna itmese istinād
Ne mümkin göre rūy-ı cām-ı murād

13 Ne ḫum kim gil-i çeşme-sār-ı ḥayāt
Bilür aña ḫışt olmaġı iltifāt

14 Ḫum-ı reng-i zer-veş ider her zamān
Ruḫ-ı za'ferān-rengi çün erġavān

15 Yasaġ olsa çün genc pinhān olur
İcāzetle ser-çeşme-i cān olur

16 Çekilse eger ceyş-i Kāvūs u key
Cem olsa eger sāḳi-i cām-ı mey

17 Ḫayālümden olmaz cüdā bir zamān
Şikeste-sifāl-i ḫarābātiyān

18 Şütür-mest-i kīn-cūy-ı gerdūn-ı dūn
Kefin itdi rū-pūş-ı deryā-yı ḫūn

19 Ne var 'ankebūtān-ı deyr-i muġān
Urup aġzına tārdan rīsmān

20 Urulsa eger ṣad şütür-vār-ı ġam
Emān virse dūş-ı dile bār-ı ġam

21 Ḳanı sāḳi ol āteş-i tīz-tāb
İden dīde-i baḫtı müştāḳ-ı ḫ^{v}āb

22 Çekerse eger cür'asın serv ü bān
Ser-i ḫūn olur olmasa erġavān

---

7 İden: Ḳılan A, YK
19 Urup: T1'de ayrıca kenarda "İdüp" şekli de kayıtlıdır.

7
Maḳāle-i Heftüm der-Ḫiṭāb-ı Sāḳī-i Şāhid-i Meclis

1 Baḳılmaz saña ey meh-i cān-fürūz
Olur her müjeñ nāvek-i dīde-dūz

2 İdüp tīr-i ġamzeyle ḥālüm tebāh
Baña eyledüñ bezmi nāverd-gāh

3 İderseñ dem-ā-dem bu vech üzre nāz
Olur rāh-ı ġamda nişībüm firāz

4 Semen-berg-i sīneñ 'ıyān it müdām
Ẓuhūr eylesün ma'den-i sīm-i ḫām

5 Ruḫuñ kim ola bādeden tāb-dār
Gelür 'īda gūyā zamān-ı bahār

6 Beni ḳıldı dem-beste vü bī-mecāl
İden çeşm ü ġamzeñ zebān-dān-ı ḥāl

7 Ṣalup 'aks-i ebrū mey-i bī-ġışa
Benümçün ḳoduñ na'lüñi āteşe

8 Ser-i kūyuñuñ mest-i ġalṭānıyam
O bismil-gehüñ bende-fermānıyam

9 Reh-i 'ışḳuñuñ mest-i üftādesi
İçer ḫūn-ı dil ḳalmasa bādesi

10 Yoluñda eger olmasam ḫāk-sār
Adım olmasun mest-i şūrīde-kār

11 İdüp her yaña çeşm-i mestüñ naẓar
Mey-i nāzı isrāfdan ḳıl ḥaẕer

12 Baḳar rūyuña her zamān bāde-ḫ^{v}ār
Olur āteş-i dey gül-i nev-bahār

13 Açılduḳça sīneñ virür feyż-i tām
Ṣabāḥa ḳalan māh olur elde cām

14 Düşerse eger bezm senden cüdā
Olur māye-i ġam mey-i ġam-zedā

---

7 A. 96b, T1. 153, T2. 7b, YK. 168a
Başlık: -YK
8 bende-fermānıyam: ben de ḳurbānıyam A

15 Ḳanı bāz-ı çeşmüñ gibi dil-şikār
K'ola dil şikār itmede kerde-kār

16 Ḳanı saña beñzer büt-i dil-nevāz
K'ola vaḳf-ı büt-ḫāne-i ʻizz ü nāz

17 Ḳanı saña beñzer meh-i dil-sitān
Cem āyīnesin ḳullana her zamān

18 Bulunmaz senüñ gibi bir gül-ʻiẕār
Ḫuṣūṣā ola şermden dest-yār

19 Ne sünbüldür ol gīsu-yı nīm-tāb
Anuñ şeb-nemi olmaz illā gül-āb

20 Ruḫuñ çün gül-i tāze-res ḫande-dār
Lebüñ bāde-gūn gözlerüñ pür-ḫumār

21 Gözüñ bir fedāyī-i pür-kibr ü kīn
Aña ġamzedür ḫançer-i āteşīn

22 Eger eyleseñ nūş ṣahbā-yı nāb
Girer kān-ı yāḳūta ṣan āftāb

23 Virür reng-i rūyuñ güle iʻtibār
İder serv bālāñ-ile iftiḫār

8

Maḳāle-i Heştüm der-Ādāb-ı Meclis ve
Nedīmān-ı Nūş

1 Ḳanı sāḳi ol āb-ı āẕer-şitāb
Ol āteş-keş-i sīne-i şeyḫ ü şāb

2 Budur evvelīn şarṭ-ı bezm-i şarāb
Vefādan ḥarīfān ola behre-yāb

3 Olur muntaẓam encümen-gāh-ı ʻıyş
Şu vaḳtin ki rindān ola hem-çü ḫīş

4 Ḥaḳīḳat nemek-dānı olsa tehī
Olur bezm rezm-i ġama müntehī

5 Ṣadāḳat meyin eyleyen pür-nemek
Kesel-nāk-i endūh ḳalmaḳ gerek

6 Budur lāzım-ı bezm bi'l-ittifāḳ
K'ola anda ṣad pāre cām-ı nifāḳ

7 Gerek bezm ola puḫtelerle tamām
Duḫūl itmeye bādeden ġayrı ḫām

8 Reh-i ġamda rindān-ı pākīze-hūş
Ṭutar bār-ı yārāna elbette dūş

9 Ol olmaḳ gerek geşt-i gül-şende yār
Ki dendān ura pāyuña batsa ḫār

10 Serüñde eger ẓāhir olsaydı tāb
İde şīşe-i bādesin pür-gül-āb

11 Esās-ı ḥaḳīḳāt gerekdür dürüst
Binā-yı ṣafā tā ki olmaya süst

12 Olur rūz-ı ʻişret kim olursa yār
Gerekdür şeb-i derde tedbīr-kār

9

Maḳāle-i Nühüm der-ʻİtāb-ı Zāhid ve
Terġīb-i Muvāfaḳat-ı Rindān

1 Gel ey zāhid-i ḫuşk-i perhīz-kār
Bizi itme teşnīʻ-ile dil-figār

2 Gelüp bezm-i rindāna ezraḳ-libās
Felekler gibi olma menfūr-ı nās

3 Seni mürde-dil ḳıldı zerḳ u riyā
Revādur ṣarunsañ siyeh dā'imā

4 Yüzüñde yoḳ āsār-ı nūr u ṣalāḥ
Sen ol şemʻsin kim söyünmüş ṣabāḥ

5 Bu bezmüñ olup germ efsürdesi
Bulur tāze cān anda ġam mürdesi

6 Ne ḥācet senüñ gibi bir mürde-şūy
İde anı vaḥşet-geh-i güft ü gūy

7 Ne lāzım senüñ gibi bir ḫām-dest
İde pāye-i puḫte-kārānı pest

---

15 kerde-kār: kerde-dār T1 (T1'de ayrıca kenarda "kerde-kār" şekli de kayıtlıdır.), T2

8 A. 97a, T1. 153 b, T2. 8a, YK. 169a

Başlık: Maḳāle-i Heştüm der-Tenbīh-i Rindān-ı Bāde-ḫvār-ı Ber-güzīden [ü] Ḥarīfān-ı Vefā-dār A, YK

1 -A, -YK; Bu beyit 12. makalenin de 1. beyitidir ve orada da T1 ile T2'de yok görünmektedir.

9 A. 97b, T1. 154a, T2. 8b, YK. 169a

8 Sükūt eyleseñ de çü seng-i mezār
İder vaḥşetüñ ḳalb-i yārāna kār

9 Neden bezme gelmeñ yañılduñ mı rāh
Yıḳılmadı ya başuña ḫān-ḳāh

10 Sebū vü ḫuma olamaz rāz-dār
Senüñ gibi ağzı açıḳ yād-gār

11 İdüp her zamān baḥs̱-i ümmīd ü bīm
Girān itme kendüñ çü ẓıll-i ġarīm

12 Saña nisbet oldı ṣafā-baḫş-ı cān
Ġarīm-i teḳāżā-ger-i bī-emān

13 Ne mümkin saña mā'il olmaḳ ḳulūb
Nigāhuñ ciger-dūz sözüñ mağz-kūb

14 Dil ehline ḫār u ḫas-ı rāhsın
Bed-endīş ü bed-ḫūy u bed-ḫᵛāhsın

15 Eger maẓhar-ı himmetüñ olsa bāġ
Gül anda olur ḫār bülbül kelāġ

16 İdersin dil-i rindi pür-pīç ü tāb
Ḳomazsın ḥużūra çü kābūs-ı ḫᵛāb

17 O ḳalḳar gider sen ḳalursın müdām
O ṭınmaz velī sen idersin kelām

18 Şu kim yolda bir kez gelür saña rāst
Ne mümkin işi oña tā bāz-ḫᵛāst

19 Dilüñden ḫalāṣ olamaz rind-i mest
Meger kim ura ağzıña püşt-i dest

20 Başuñ ḫırḳada netekim ḫār-püşt
Derūnuñ bilinmez birūnuñ dürüşt

21 Olursun görüp laḥm-ı ḳurbānı şād
Gidüp 'aḳluñ āḫir inersin çü ḫād

22 Olursun o ḫırḳayla çün ṭās-bāz
Görürsün velī bu ṭoḳuz ṭāsı az

23 Ḫum-ı bādeye ḫaṣm-ı ḫūn-pāşsın
Ḳadeh mihr sen aña ḫuffāşsın

24 Dinürken meye duḫter-i pāk-zād
Sen itdüñ anuñ nāmın ümmü'l-fesād

25 İdüp nīş-i ṭa'neyle dā'im hücūm
Ne bal eyledün çünki āhir ne mūm

26 Mürāyīlere olma min ba'd baş
Saña dinmesün ṣūfi-i nā-tırāş

27 Mey-i āteşīn ẕemmini itme kār
Ṣaḳın kim yanar ağzuñ ey nā-bekār

28 Dimāġuñ ter itseydi ṣahbā-yı nāb
Bulurduñ vücūduñda çoḳ āb u tāb

29 Ḫarābāta gel kim mey āmādedür
Seni nūr-ı maḥż idecek bādedür

30 Girān olsa ger nā-gehān gūş-ı hūş
'İlācı olur na're-i bāde-nūş

31 Tecessüs-ger-i lücce-i bāṭın ol
Dür-i tāc-ı maḳṣūd ḳandaysa bul

32 Mey-i nābı inkārdan ḳıl ferāġ
Sözüm diñle ey zāhid-i bī-dimāġ

33 Olan pīr-perver çü ṣahbā-yı nāb
Ne mümkin ola pendden rūy-tāb

34 Yeter tevbe teklīfi mey-ḫᵛāreye
Meyi ṣulḥ içün ḳoyalum araya

35 Şu meyden gerek rind ola tevbe-kār
Ki sāḳīsi olmaya gül-gūn-'iẕār

36 Ne lāzımsın ey bed-gün ü bed-gümān
Ḥaḳāretle baḳmaḳ bize her zamān

37 Bilürsin ki 'afv-ı Ḫudā-yı ġafūr
Maẓāhirde çü meyle eyler ẓuhūr

38 Ḳanı sāḳi ol āteş-i ḫāme-sūz
K'ider zāhidi sāġara dīde-sūz

39 Eger şīşeden 'aks olsa 'ıyān
Olur bezm çün reste-i zer-gerāṇ

---

15 Gül anda olur: Gül olur anda YK
19 püşt-i dest: püşt-i pest T1, T2
21-22: 22-21 A

30 Girān olsa ger: Ṭutulsa eger YK
38 -T1, T2
39 -T1, T2

10

Maḳāle-i Dehüm der-Ṣıfat-ı Bahār
be-'Aḳd-i Bezm-i Bāde der-Bāġ u Rāġ

1 Şitā leşkeriyle tamām oldı rezm
Ol ey sāḳi āẓīn-ger-i şehr-i bezm

2 Geçüp vaḳt-i sermā ẓuhūr itdi mihr
Elin ḳoynına ṣoḳmaz oldı sipihr

3 Yine itdi ebr-i bahārī ḫurūş
Yine ḫūn-ı efsürdeler itdi cūş

4 Yaḳup pūtesin zer-ger-i āftāb
Revān oldı her cānibe sīm-i nāb

5 Açup nāfeler ḫᵛāce-i nev-bahār
Zemīn oldı müşkīn hevā müşk-bār

6 Gel ey ḥāṣıl-ı 'ömr-i pīr-i muġān
Ḫırāmuñ çemenlerde ḳıl bir zamān

7 Olup cām-ı leb-rīzler reşk-i mihr
Çemen-zārı ṭutdı müsellem sipihr

8 Ḳaçan kim bu demler nümāyān olur
Çemen Ḫıżr u cū āb-ı ḥayvān olur

9 Ḳaçan cem' olur bāde vü nev-bahār
Kühen kīnesin tāzeler rūzgār

10 Yeter ḳıṣṣa-i rezm-i Dārā vü key
Leb-i cūda 'aḳd idelüm bezm-i mey

11 Ne dirse disün zāhid-i bed-sülūk
Sözin istima' itme mānend-i gūk

12 Yine nev-bahār eyledi def'-i gerd
Kümeyt-i meyi eyle ṣaḥrā-neverd

13 Olur ḫoş semender mey-i erġavān
Çerā-gāha çıksa eger bir zamān

14 Seḥerden çemen seyrin it bī-ḫumār
Yirüñ beklesün serv ü şimşād-vār

15 Gerek ḳahḳahayla ola bir zamān
Ṣurāḥī vü kebg-i derī hem-zebān

16 Yine güller açıldı sürḫ ü sefīd
Gehī bāde vir geh 'araḳ ḳıl bedīd

17 Olup sebze-vār-ı çemen pāytaḫt
Yine şāh-ı nev-rūza yüz ṭutdı baḫt

18 Cülūs eyledi ḫusrev-i gül bu dem
Münādī-i bāġ oldı bülbül bu dem

19 Bu demlerde herkes gül ü ġonce-sān
Gerek ḫande-zen ya tebessüm-künān

20 Gül-i ġonceden ṣun'-ı Perverd-gār
Yine basṭ u ḳabż eyledi āşikār

21 N'ola cūşa gelse dem-i erġavān
Alur cür'adan kāmını her zamān

22 Yine ebr olup tāze-kār-ı çemen
Güzellendi pīrāhen-i yāsemen

23 'Aceb şem'dür 'ar'ar-ı ḫoş-ḫırām
Yazın sebz olur ḳışda kāfūr-fām

24 Görenler didi ġonce-i nev-resi
Çiçeklendi pīçīde sebz aṭlası

25 Hevā mu'tedil āblar ḫoş-güvār
Neden ḫaste oldı ki bād-ı bahār

26 Anuñ lāleler ḫūn-ı ḳurbānıdur
Çemen murġı dilden ṡenā-ḫᵛānıdur

27 Zamān-ı gül itmezden evvel güẕār
Gerekdür gül-i sāġara i'tibār

11

Maḳāle-i Yāzdehüm der-Ṣıfat-ı Ṣubḥ

1 Ṣabāḥ oldı çıḳdı ḫur-ı tāb-dār
Nemedden birūn oldı āyīne-vār

---

10 A. 98b, T1. 154b, T2. 9b, YK. 170a

Başlık: Maḳāle-i Dehüm der-Ṣıfat-ı Bahār der-İrşād-ı Sāḳī be-'Aḳd-i Bezm-i Bāde der-Bāġ u Rāġ A, YK

8 cū: cūy A

12 Yine: Nem-i A, YK

14 şimşād-vār: şimşād-veş A

16 -ü T2

18-19: A müstensihi 18 ve 19. beyitlerin ilk mısralarını birleştirmek ve 19. beyitin 2. mısraını almak sûretiyle şu beyiti oluşturmuştur.
Cülūs eyledi ḫusrev-i gül ġonce-sān
Gerek ḫande-zen ya tebessüm-künān

11: A. 99b, T1. 155a, T2. 10a, YK. 171a

2 Nücūm oldı kāverse-i zer-i nāb
Anı ḳurṣ ider zer-ger-i āftāb

3 Bulup nergis-istān-ı encüm ḫalel
Gül-i āftāb oldı ni'me'l-bedel

4 Yine oldı gerdūn mülemma'-libās
Zamān itdi Nūr āyetin iḳtibās

5 Nesīm-i seḥer-gāh esüp nā-gehān
Ṭağıldı siyeh sürme-i āsmān

6 Seḥerden yine tīğine virdi tāb
Ciger-kūşe-i zāl-i çerḫ āftāb

7 Sipend-i nücūmı yaḳup nār-ı mihr
Ḫalāṣ oldı çoḳ çeşm-i bedden sipihr

8 Şebüñ dökmege ḳanın itmiş şitāb
Ḳızarsa ne var çihre-i āftāb

9 Ḳıyām eyle ey sāḳi-i serv-ḳadd
Yem-i ġam ġarīḳın ḳoma bī-meded

10 Berū-mend olur ol nihāl-i bülend
K'ola sāyesinde niçe derd-mend

11 Nigīn-dān-ı cāma ḳo la'l-i müẕāb
Daḫı gelmeden zer-ger-i āftāb

12 Daḫı itmeden baḫise rūy-ı kār
Yine kār-ı pīşīnesin rūzgār

13 Gül-i cām-ı ṣahbāya vir berg-rīz
Zemīn-i sitem olmadan ḫār-ḫīz

14 Bu zāl-i sipihre yine vir cevāb
Elin urmadan nīzeye āftāb

15 Ḳıl erbāb-ı şevḳi Tehem-ten-tüvān
Bu dīv-i sepīd olmadan cān-sitān

16 Ser-i rāyet-i 'ıyşı ḳıl çerḫ-sūd
Belā ceyşine virme hergiz vücūd

17 Virüp ġam şebīḫūnına dest-res
Ḫalāṣ it 'anādan beni bir nefes

18 Bilürsin dem-i feyżdür ṣubḥ-gāh
Bulur menzilin anda her tīr-i āh

19 İder anda mātem-ger-i müst-mend
Yaşın cūy-ı ḫūnīn fiğānın bülend

20 Seḥerlerde şemşīr-i ġam tīz olur
Ser-i nīze-i āh bün-tīz olur

21 Bu dem ṭoğrılan nīze-i inkisār
Tehī-gāh-ı gerdūndan eyler güẕār

22 Bu vaḳtin ider 'ārifān terk-i ḫᵛāb
Bu vaḳtin du'ālar olur müstecāb

23 Eger dönse cām evvel-i bāmdād
Olur mihrle māye-i ittiḥād

12

Maḳāle-i Düvāzdehüm der-Ṣıfat-ı Mey ve
Şevḳ-i Yārān bā-'Iyş-ı Şeb-istān

1 Ḳanı sāḳi ol āb-ı āẕer-şitāb
Ol āteş-keş-i sīne-i şeyḫ ü şāb

2 Baña tāb-ı ġam virdi sū'-i mizāc
Olursa o şerbetten olur 'ilāc

3 Çün olmaya tiryāk-i mey sāz-gār
Görünür cihān rinde sūrāḫ-ı mār

4 Eger olmasa bāde-i ġam-zedā
Ser-i fikr zānūdan olmaz cüdā

5 Şeb-i 'ıyş elbette kūtāh olur
Geçer vaḳt-i furṣat ṣoñı āh olur

6 Şitā vaḳtidür gel hemān sāḳiyā
Ki virmez zamān hiç emān sāḳiyā

7 Çü ḫayr eylemez kimseye āftāb
Mey-i āteşīn birle vir bezme tāb

---

6 Ciger-kūşe: Peyker-kūşeA
9 ġarīḳın: ḫarīfin T2
12 -T1, T2

19 -A
23 -T1, T2; Beyitin ilk mısraında vezin problemi bulunmaktadır.
12 A. 100a, T1. 155b, T2. 10b, YK. 172a
Başlık: Maḳāle-i Düvāzdehüm der-Ṣıfat-ı be-'Iyş-ı Şeb-istān A, YK
1 -T1, -T2; Bu beyit 8. makalenin de 1. beyitidir ve orada da A ile YK'da yok görünmektedir.
3 tiryāk-i: terk-i A

8 İçilmek gerek şimdi ṣahbā-yı āl
Virilmek gerek ḥükm her faṣl u sāl

9 Yine müşk ü kāfūr leyl ü nehār
Terāzūda oldı ber-ā-ber 'ayār

10 İrişdi o demler ki pīr-i sipihr
Ola cümle ebnāsına serd-mihr

11 Dimiş Cem aña kim baṣarsa şitā
Ḥiṣār-ı şeb-istān gerek mültecā

12 Bu demde deri ol ki dīvār ider
Cem'üñ virdügi pendi der-kār ider

13 Bu dem mey-fürūşuñ dem-i kārıdur
O la'lüñ 'aceb rūz-ı bāzārıdur

14 Eger olsa efsürde bir ḳatre mey
Olur reşk-i yāḳūt-ı dīhīm-i key

15 O dem geldi ki zāhid-i bed-mizāç
Żarūrī saña göstere iḥtiyāc

16 Olup ḫırḳa da berdden lerze-nāk
Ola tāb-ı mey diye diye helāk

17 İçinden giye kürki rindān-ı mey
Bula her gedā ẕevḳ-i semmūr-ı key

18 Bu demde eger luṭfuñ olmazsa yār
Ṭaşar Zinde-rūd-ı ġam-ı rūzgār

19 Bilürsin ider olsa ṭuġyān-nümā
Şikest-i pül-i 'ömrden ibtidā

20 Eger gelse mīzāna mihr-i münīr
Gerekdür k'ola iki el cāy-gīr

21 Getür sāḳiyā menḳal-i bādeyi
Teb-i ġam üşütdi ben üftādeyi

22 O dārū-yı dermānı pūşīde ḳıl
Liḥāf-ı mürüvvetle pūşīde ḳıl

---

22 -T1, T2, YK

13

Maḳāle-i Sīzdehüm der-Şevḳ-i Rindān ber-'Iyş-ı Şebāne

1 Şebān-geh gerek şimdi 'ıyş u neşāṭ
Ki mümtedd ola müddet-i inbisāṭ

2 Bulur anda 'ışḳ ehli mi'rācını
Atar anda sālik göge tācını

3 İder anda erbāb-ı dil ḳaṭ'-ı rāh
Gelür şevḳe şeb-kār-ı feryād u āh

4 Şeb ü bāde Şeb-dīz ü Gül-gūn olur
Dü-esbe giden baḫt vārūn olur

5 Gel ey sāḳi vir meclise āb u tāb
Daḫı itmeden baḫt āheng-i ḫᵛāb

6 Şeb-i ġam ḳaçan tāb-ı fersūd olur
Çü şām-ı ecel ṣubḥı bī-sūd olur

7 Ḳararsa n'ola saḳf-ı kāḫ-ı cihān
Bu deñlü çerāġa az olmaz duḫān

8 Ḳoyup nāfesin gitmiş āhū-yı mihr
Çıḳardı anuñ müşk-i nābın sipihr

9 Ḳanı öyle bir ejdehā-yı demān
Şerārı çü aḫker ṭura bir zamān

10 Hemān kim olur āteş-i ḫur tebāh
Çıḳar bīşesinden o şīr-i siyāh

11 Atup ḫışt-ı zerrīnlerin āftāb
Yirin eyledi ḫayme-i bī-ṭınāb

12 Sipeh-dārına virdi teşrīf-i nūr
Nihān-ḫāneye gitdi sulṭan-ı hūr

13 Ḳanı sāḳi ol şerbet-i cān-nevāz
Ki dıḳḳ-ı belāya ola çāre-sāz

14 Re'īsü'l-etibbā-yı pīr-i muġān
İde rūz u şeb nüsḫasın ḥırz-ı cān

15 Ne dārūdur ol kim virür bī-direng
Ruḫ-ı ḫaste-i derd ü endūha reng

---

13 : A. 100b, T1. 156a, T2. 11a, YK. 172b
4 -T1, T2, YK
4-5 : 5-4 A, YK

6 Çekilseydi tenden eger cūy-ı ḫūn
Telāfī ider bāde-i lāle-gūn

14

Maḳāle-i Çehārdehüm der-Ta'rīf-i Ḥāl-i Sipihr-i Cefā-cū ve der-Ḫiṭāb-ı 'İtāb-ı Āmīz bā O

1 Budur muḳteżā-yı dil-i dehr-i dūn
K'ide tābe-leb bu ṭoḳuz ḫummı ḫūn

2 Diye dāġ-ı ḫūnīnlere cām-ı mey
Ḳoya adını cām-ı leb-rīz-i key

3 Sitem-māyedür bu ḫum-ı lāciverd
Ne ḳonsa virür ṭab'-ı rindāna derd

4 Ne ḫumdur ki biñ cādu-yı siḥr-kār
Ḳomış anı birbirine yād-gār

5 Olur sīneler tīr-i miḥnetle rīş
Felek tā olunca tehī-kerde ķīş

6 Müheyyā ider her seḥer ṭaşt u tīġ
Dimez biñ Siyāvuş'a bir kez dirīġ

7 Eger görse bir bāliş-i zer-nigār
Deñer anda şemşīrin encām-ı kār

8 'Aceb mār-ı pīçīdedür zehr-nāk
Kime baḳsa elbette eyler helāk

9 'Aceb düşmen-i ehl-i dildür o mār
İder ḳaṣd-ı cān beyżadayken hezār

10 Virür Bīsütūn-ı ġama tīġ-i tīz
Ki tā göstere ehl-i derde sitīz

11 Ḳalurlar elinden umanlar nis̱ār
Tehī-dest çün dāmen-i kūhsār

12 O dōlāb-ı bī-āb u bī-hūde-gerd
Virür ehl-i 'irfāna derd üzre derd

13 Ḳalur 'āḳıbet bī-fürūġ-ı ferāġ
Anuñ külḫeninden yaḳanlar çerāġ

14 Odur hūş-mend-i sa'ādet-tebār
Ki ṣayf u şitādan bula i'tibār

15 Sepīd ü siyeh riştesin ḥoḳḳa-bāz
Ele alsa boyunca eyler dırāz

16 Ṭutarsañ eger gūş-ı cān ey felek
Bir iki sözüm var saña diyecek

17 Güzel gūş idi ḥaḳ budur māh-ı nev
Eger olsa gāhī naṣīḥat-şinev

18 Ne var virmeseñ ḫalḳa ġamdan ḫurūş
Biraz nāleden olsañ āsūde-gūş

19 Senüñ ḥālüñ ey şaḥne-i çīre-dest
Nihān olmadan ḳaldı çün rāz-ı mest

20 Budur resmüñ ey Gīv-i pūlād-pūş
Zebūn görmeseñ eylemezsin ḫurūş

21 Zebūn-ı ġama ḫānmān-sūzsın
Zebūn-keşlere ṣan'at-āmūzsın

22 Kemend-i ġamı eylemişsin dırāz
Kimüñ cānı var ola gerden-firāz

23 Eger virmeseñ lücce-i kīne cūş
Neheng-i belā olamaz pür-ḫurūş

24 Cihān oldı bir kişte-i ḫoş-nümā
Keşāverzisin sen anuñ dā'imā

25 Velī toḫm-ı ḫayr ekmedüñ bir zamān
Kesüp biçmede pehlevānsın hemān

26 Eger virse bir ṭabl-ı şādī ṣadā
Nem-i ebr-i ġam yaġdırursın aña

27 Def'-i 'işret olursa muḥtāc-ı tāb
Dökersin sebūlarla nār üzre āb

---

14 : A. 101a, T1. 156a, T2. 11b, YK. 173a

5 A müstensihi bu beyitin mısralarına birer mısra daha ekleyerek şu iki beyiti oluşturmuştur:
Olur sīneler tīr-i miḥnetle rīş
Olur muntaẓam encümen-gāh-ı 'ıyş
***
Felek tā olunca tehī-kerde kīş
İder tevbe bin kerre cevher-fürūş

6 Siyāvuş 'a bir kez: Siyāvuş içün bir A, YK

9 beyżadayken: beyżada iken A, YK

15 boyunca: nevbetçe T1

20 Budur resmüñ: Senüñ ḥālüñ A

23 -T1, T2

28 Nemek-zāra dā'im virürsin nemā
Ola sa'y-ı pīr-i muġan tā hebā

29 Gelür micmerüñden hemān çeşme dūd
Meşāmma irişmez velī būy-ı 'ūd

30 Saña kātib-i sır olan bed-nihād
İder dem-be-dem dūd-ı dilden midād

31 Ne gün baña virdün belādan emān
Ne vaḳt itmedüñ heftemi heft-ḫᵛān

32 Cihān ser-be-ser çeşmüme tīredür
Gözüm berḳ-i endūhdan ḫīredür

33 Ne mümkin ki baḫtum ide terk-i ḫᵛāb
Eliyle uyarsa eger āftāb

34 Ferāz-ı 'anādan zebūnum zebūn
Virür tīġ-i kūh-ı ġamum būy-ı ḫūn

35 Siyeh-rūz olup ṭāli'-i sīne-sūz
Şebüm olamaz degme derd-ile rūz

36 Feżā-yı derūn oldı hāmūn-ı derd
Dilüm anda bir Ḳays-ı hāmūn-neverd

37 Pes-i ebr-i baḫtumda olup nihān
Sitārem ider bildügin her zamān

38 Vücūdum ḫamīr itdi kūpāl-i ġam
Ser ü gerden ü sīnem oldı be-hem

39 Ṣudā'-ı ġam-ı dehr virmez emān
Yanar şem' gibi başum her zamān

40 Şeb ü rūz dāġ-ı dilüm tāzedür
Dehānum açan zūr-ı ḫamyāzedür

41 Benüm dem-be-dem rūy-der-rūy-ı ġam
Ṭutar baña āyīne zānū-yı ġam

42 Başumdan çıḳar çerḫe emvāc-ı ḫūn
Olur ṭaşt-ı pīrūze seccāde-gūn

43 Benüm pīş-i ṣarṣarda çün perr-i kāh
Şu ṣaḥrāda kim olmaya bir giyāh

44 Benüm ol şütür-mürde-i mānde bār
K'ide bār-ı ġam dūş-ı cānın figār

45 Benüm bülbül-i künc-i gül-zār-ı ġam
Yuvasın bilür yoḳ meger mār-ı ġam

46 Benümçün ider gīti-i pür-şükūh
Ġam-ı dehri yek-pāre mānend-i kūh

47 Beni itdi bu ṭāli'-i bed-sigāl
Perīşān ü bī-maġz u āşüfte-ḥāl

48 Beni 'unf-ı nevbet-zen-i rūzgār
Çü ṭabl eyledi bī-dil ü nāle-kār

49 Felek kīne-güster zamān ḫaṣm-ı cān
Sitāre bed-endīş ü ġam bī-emān

50 Kemend-i belāya geçüp gerdenüm
Sürünmekdedür ḫāk-i 'acze tenüm

52 Ḫunāḳ-ı ġam aldurmayup hiç nefes
Ne feryād ḳaldı ne feryād-res

53 Beni itdi ġavvāṣ-ı bī-baḫt-vār
Tehī-dest ġarḳ-ı ġam-ı rūzgār

54 Eger ġuṣṣama göre içsem şarāb
Yetişmez aña daḫl-i Efrāsyāb

55 Felek müdde'āsınca çekdüm cefā
Ġam-ı 'āleme āḫir itdüm ṣalā

56 Dilüm ḳıldı ol muṭrib-i bed-ḳarār
'Amel-mānde çün çeng-i bigsiste-tār

57 Eger eylesem ḥasb-i ḥālüm kitāb
Yazılmaḳ gerek ḳan-ile faṣl u bāb

58 Kime eylesün ehl-i dil keşf-i rāz
Zemīn mühre-sāz āsmān ḥoḳḳa-bāz

59 Degül Ḥāletī çün beḳā mültemes
Ġanīmet bilünmek gerek her nefes

---

29 -T1, T2

34 -T1, T2

35 olup: idüp A, YK

41 -T1, T2; 41-59. beyitlerin beyit sırası A nüshasında YK'ya göre hayli karışıktır.

42 -T1, T2

45 -T1, T2

46 -T1, T2

47 -T1, T2

48 -T1, T2

50 ḫāk-i: ḫāl-i A

15

Maḳāle-i Pānzdehüm der-Tenbīh-i Müşfiḳān ber-Fenā-yı 'Ālem ü 'Ālemiyān ve Taḥzīr-i Erbāb-ı Meclis-i Üns ez-Fevt-i Furṣat

1 Gel ey hūşı üzre olup lerze-nāk
Teb-i fikr-ile kendin iden helāk

2 Şu kim kendi re'yine maġrūr olur
Seri bāliş-i feyżden dūr olur

3 Gel ey 'aḳlı lāzım ṣanup her zamān
Ḫarābāt-ı ġafletden olan remān

4 İçüp bāde eflāke ol pençe-tāb
Ṭoḳuz dāne Rūyīnten'e vir cevāb

5 Cihān cümle efsūn u efsānedür
Ḳalan saña ṣahbā vü peymānedür

6 Ne virse alur gīti-i dūn-tebār
Degül sermedī baḫşiş-i rūzgār

7 Felek destüñe virse cām-ı ṣafā
Hemān sille-i ḳahrı bil der-ḳafā

8 Ḫum-ı 'ıyşda raḫne olmaz 'ıyān
Dükendi mey-i 'ömr dirler hemān

9 Ḳalur 'āḳıbet şīşeler bī-şarāb
Hevāya olur munḳalib çün ḥabāb

10 Ne mey belki nā-būd olur āsmān
Ne āteş ḳalur 'āḳıbet ne duḫān

11 Bulur cümle eczā-yı dehr iftirāḳ
Bilinmez ne şeşdür ne ḫod çār ṭāḳ

12 Ne pervānedür baḫt-ı bīgāne-ṭavr
İder her gice bir çerāġ üzre devr

13 Nişān-mānde-i tāk olup zīr-i ḫāk
Meyinden dil-i rind olur tāb-nāk

14 Bu serheng-i bed-ḫilḳat-i kīne-dār
Görürse eger oldıġuñ toḫm-kār

15 Ṣalar berḳ-i endūha ḳat ḳat peyām
Ki ide tebeh ḫırmenüñ bi't-tamām

16 Ṭurur bād-ı meş'al-küş-i rūzgār
İde tā reh-i derd-mendānı tār

17 Bu gül-şende bitmez nihāl-i murād
İder serzeniş serv-i āzāda bād

18 Ser-endāz ider şehleri dehr-i dūn
Külāh-ı keyānī olur ser-nigūn

19 Çeküp bāliş-i devleti nā-gehān
Düşer ḫāke lā-büdd ser-i serverān

20 Bu bāġuñ olur lāle-i sürḫı zerd
Gider künbed-i çerḫden lāciverd

21 Ḳomaz dehr gül-i āteşīnden nişān
Bün-i naḫli küllük olur bir zamān

22 Birer cām-ı sīmīn imiş her ḥabāb
Bu şekle ḳomış dehr-i pür-inḳılāb

23 O taḫt-ı muraṣṣa' ki eylerdi Cem
Baḳup la'l ü yāḳūtına def'-i ġam

24 Olup cevheri tāc-ı Nūşīrevān
Muġān eyledi taḫtasın pīş-ḫ^{v}ān

25 O zencīr-i Kisrī-i gerdūn-revāḳ
Bozuldı çü zencīre-i naḳş-ı ṭāḳ

26 Cihān oldı gūyā muṣavver kitāb
Görünür gehī Cem geh Efrāsyāb

27 Gider [.....] nīze-i dil-şiken
Olur hemişe ḫāne-i bīve-zen

---

15 A. 102b, T1. 157a, T2. 12b, YK. 175a

Başlık: ve Taḥzīr-i Erbāb-ı Meclis-i Üns ez-Fevt-i Furṣat -T1

3 remān: zamān T1

6 A müstensihi bu beyitin mısralarına birer mısra daha ekleyerek şu iki beyiti oluşturmuştur:

Ne virse alur gīti-i dūn-tebār
Çü mest-i müseccel bulam iştihār
***
Degül sermedī baḫşiş-i rūzgār
O meyden olup rūz u şeb neş'e-dār (Bu mısra ayrıca Hatm-i Kelâm bölümünün 2. beyitinin 1. mısraıdır.)

9 olur munḳalib: munḳalib olur T2

11 çār ṭāḳ: çārdāḳ A

22 Bu: Bir T2

27 -T1, T2; [ ] A ve YK nüshalarında son derece bozuk olan bu kısım okunamamıştır.

28 Niçe kelleye girdi çıḳdı o kāh
Ki añdıra kehkeşāndur penāh

29 ʻAcebdür bu deryā-yı fīrūze-reng
İder ṭuʻme ġavvāsın āḫir neheng

30 ʻAceb ḥoḳḳadur ḥoḳḳa-i āsmān
Olur zehr ü pā-zehr-i cā her zamān

31 Şeb-efsāne-i devlet-i rūzgār
Fenā ḫᵛābına ilter encām-ı kār

32 Budur ḥükm-i nüh-ḫayme-i āsmān
Yeñi mürde üzre ḳona her zamān

33 Eger sāḳiyā cürʻa dökseñ yire
İşāretdür ol rind-i ġam-pervere

34 Ki ḥükmin virür ṭabʻ-ı dünyā-yı dūn
Sirişte olur ʻāḳıbet ḫāk ü ḫūn

Ḫatm-i Kelām be-Münācāt-ı Bārī ʻAzze
İsmihu ve ʻÖẕr-i Taḳsīr-i Ḫīş

1 İlāhī mey-i ʻışḳı ṣun nev-be-nev
Aña ḳıl dil ü cān u ʻaḳlum girev

2 O meyden olup rūz u şeb neşve-dār
Çü mest-i müseccel bulam iştihār

3 Şu kim ola ṣahbā-yı ʻışḳuñla mest
Sipihrüñ urur cāmına püşt-i dest

4 Ṭutup çün Mesīḥā feleklerde cāy
Ser-i rūzgāra ṣalam püşt-pāy

5 Ḫum-ı ḥikmetüñden ṣunarsın müdām
Felāṭūn'a sāġar Arisṭū'ya cām

6 Bu cā'iz ki reng-i mey-i ḫoş-güvār
Siyeh-rūy-ı cürme ola sāz-kār

7 Gehī bād-ı āh-ı dil-i bāde-nūş
İder şefḳatüñ bahrini pür-ḫurūş

8 Gehī naḫvet-i merd-i bī-ġıll ü ġış
Olur raḥmetüñ bābına perde-keş

9 Fürūzān idüp meşʻal-i āhumı
Getür rāha bu cān-ı güm-rāhumı

10 Virüp rāh-ı tārīküme rūşenī
Ser-i çār rehden ḫalāṣ it beni

11 Yetişdür dem-i ʻārifāndan meded
Dilüm ḳılma hem-ṣoḥbet-i dīv ü ded

TEMMET

---

28 -T1; Ki añdıra: Ki aña reh-i A

29 -T1, T2

Ḫatm-i Kelām: A. 103b, T1. 157b, T2. 13a, YK. 176

Temmet: -A; Temme vü tekemmele bi-ʻavni'l-lāhi taʻālā ve ḥüsn-i tevfīḳ baʻde'ẓ-ẓuhr yevmü'l-erbaʻa sādis Ẕi'l-ḳaʻde sene tisʻa ve sebʻīn ve elf bi-medīne-i Kosṣanṭiniyye ḥumiyet ʻani'l-beliyye ʻan yedi'l-ʻabdi'l-müstemedd min kerem-i Rabbü's-samedü'r-rahīm İbrāhim bin Aḥmed ġafferallāhu taʻālā lehu veli-eslāfihī ve-li-ümmetihi cemīʻ Muḥammed ṣallalāhu ʻaleyhi vesellem ve rezeḳa selāmehü'd-dünyā ve hüsnü'l-ḫātime maʻ refāhetü'l-ʻıyş āmīn bi-hürmetihi'l-mürselīn T1, YK; Temme vü tekemmele bi-ʻavnillāhi taʻālā ve ḥüsn-i tevfīḳ yevmü'l-is̱neyn fī-ʻışrīn Ẕi'l-ḥicce-i şerīfe sene is̱nā ve s̱emānīn ve elf bi-medīne-i Edrene ḥumiyet ʻani'l-beliyye T2

d. Sâkî-nâme'nin Tamlamalar İndeksi

KISALTMALAR

A	: Âtıf Efendi Ktp., 2067
a.g.e.	: adı geçen eser
a.g.m.	: adı geçen makale
bkz.	: bakınız
c.	: cilt
h.	: hicrî
H.	: Hâtime
Ktp.	: Kütüphânesi
m.	: milâdî
M.	: makale
ö.	: ölüm
s.	: sayfa
T.	: Tevhit
T.S.M.	: Topkapı Sarayı Müzesi
T1	: T.S.M. Ktp. Hazine 894
T2	: T.S.M. Ktp. Hazine 917
vb.	: ve benzeri
vs.	: ve sâire
YK	: Yapı Kredi Bankası, Sermest Çiftçiler Ktp., 706
yy.	: yüzyıl